

A növényi biotechnológia és géntechnológia története

- 1838: két német kutató, a botanikus Schleiden és a biológus Schwann sejtelmélete (minden szervezetet sejtek építenek fel); a soksejtű szervezetek minden egyes differenciálódott sejtje megtartja a kiinduló egyetlen sejtben (megtermékenyített petesejt) jelenlévő információt
- 1870-es évek Wöchtling a *Corydalis solida* gumójának vágásfelületén gyökér- és levélorganizáció

szomatikus sejtek totipotenciájának alap gondolata Haberland 1902

25

A növényi szövettenyésztés alapjainak megteremtése

Haberland 1902- elsőként próbálkozott a vegetatív sejtek tenyésztésével, intakt növény létrehozására, egyszerű táptalajon; az akkori tenyésztési körülmények miatt nem sikerült

Hannig 1904- retekembriókkal sikeres kísérletek, kipreparált embriókból tápközegben (ásványi sók, szacharóz) növényeket kapott

Laibach 1925- táptalajon hibrid embriókból hibrid növények felnevelése, szervkultúrák fejlődése

26

A növényi szövettenyésztés alapjainak megteremtése

Robbins (USA), Kotte (Európa) 1920-as évek-
gyökérmerisztémák növekedéséhez szükséges
feltételek kialakítása (szervetlen sók, glükóz): izolált
borsó- és kukorica-gyökércsúcsok intenzíven
növekedtek táptalajon $\Rightarrow$ elágazó gyökérré;
folyamatos tenyésztésük gátja a steril technika
hiánya

1930-as évek: két szövettenyésztési iskola

White (USA), Gautheret (Franciaország)

27

A növényi szövettenyésztés alapjainak megteremtése

White

1932-ovulum tenyészetek

1934- paradicsom gyökércsúcsból gyökértenyészet
(szervetlen sók, szacharóz, élesztőkivonat, később
B6 vitamin) folyékony táptalajon; hetente kellett
átoltani oldalgyökerekről; a korlátlan idejű növényi
szövettenyészet első állomása

1939- *N. glauca* X *N. langsdorffii* hibridből indított
folyamatosan növekvő kallusz

28

A növényi szövettenyésztés alapjainak megteremtése

Gautheret

elsőként indukált kalluszt *in vitro*

1939- Nobécourt-ral együtt hathetente folyamatosan átoltható sárgarépa kultúra; a táptalajt agarral szilárdították és a White-féle vitaminokkal (tiamin, piridoxin, niacin) kiegészítették

29

A növényi biotechnológia és géntechnológia története vázlatosan

- 1940-ig: a steril technika és a legalapvetőbb módszerek kidolgozásának időszaka
- 1950-1980: kül. szervek, merisztémák, haploid és szomatikus sejtek, protoplasztok totipotenciájának bizonyítása ⇒ a szomatikus sejtgenetika kialakulása
- 1980- a növényi géntechnológia előretörése, GM növények köztermelésbe kerülése a 90-es évek közepén

30

ÖSSZEGEZVE: a növénybiotechnológiai megközelítés
a növényi sejtek **totipotenciájának** kihasználásán alapul.

1. **Kezdetek:** 1900-1950: a szövettenyésztés alapjainak megteremtése
1902-04: **Haberlandt-Hennig:** első sejttenyészetek
1910-20: steril tenyésztés módszertanának kidolgozása
(1925: **Laibach:** hibrid embrók nevelése táptalajon)
1930-40: szövettenyésztési iskolák dohánnyal, sárgaréppával (kalluszok nevelése): **White** (USA), **Gautheret** (Franciaország)
2. A növényi sejtek totipotenciáján alapuló **szomatikus sejtgenetika** kialakulása (1950-80)
3. A növényi **géntechnológia** kialakulásának időszaka (1980-)
A restriktív enzimek felfedezésével indult "világhódító" útjára a 70-es évek elején a géntechnológia / génsebészet / génmérnökösködés / génmanipuláció....

Gyógynövény szövettenyészetek hatóanyag képzése

- Világszerte kiterjedt kutatásokat folytatnak a gyógynövényekből nyert **in vitro kultúrák** segítségével a növényi hatóanyagok előállítására, ellenőrzött és reprodukálható módon. Várható, hogy a gyógyszeripari célra használt természetes anyagok gyártására egyre többször fognak biotechnológiai módszereket alkalmazni.
- Sok nehézséget okoz azonban, hogy a kultúrák gyakran egyáltalán nem, vagy csak igen csekély mértékben szintetizálják az intakt növényre jellemző másodlagos anyagszertermékeket. Pedig az izolált kultúrák morfológiai totipotenciája alapján a fajra jellemző bioszintetikus potenciál is feltételezhető.
- A kérdés csak az, tudjuk-e úgy befolyásolni a potenciálisan minden szintézisre genetikailag kódolt sejteket, hogy olyan biokémiai szintézist végezzenek, mint az intakt növényben.

OPTIMALIZÁLÁS

A kutatók egyetértenek abban, hogy a **szekunder/speciális anyagcsere-termékek** előállításának fajlagos termelékenysége nem elég ahhoz, hogy az eljárások *ipari méretekben* megállják a helyüket.

A termelékenység növelésének több módszere van, pl.:

- a közeg összetétel beállítása
- a hőmérséklet optimalizálása
- fizikai és kémiai mutatók szabályozása (pl. pH, fény, stb.)

de egyik sem alkalmazható általánosan, vagy külön-külön. Ahhoz, hogy ezeket szabályozni tudjuk, mindenképp előtte meg kell ismernünk azokat részletesen.

- „**totipotencia**” (Haberlandt, 1902)
- **Intakt növénytől eltérő anyagcsere**
- **Növényi szövettenyésztés alapja**
  - **Sterilitás**
  - **Fény**
  - **Hőmérséklet**
  - **Táptalaj**
    - szilárd
    - folyékony
  - **pH**
  - **Makro elemek**
  - **Mikro elemek**
  - **Vitaminok**
  - **Szénforrások**
  - **Nitrogén-forrás**
  - **Hormonok**

NÖVÉNYI RÉSZEK TENYÉSZTÉSÉNEK FELTÉTELEI I.

Fizikai tényezők:

1.) **Hőigény:** fajonként változik : + 15 és + 35 °C között. Általában 20 – 30 °C.

A növekedés és anyagszere intenzitását befolyásolja .

(pl.: hőfok emelése növelte a dohány és napraforgószár szövet sejtosztódást ütemét.)

2.) **Fény:** frissen izolált növényi részeket **sötétben és világosban** is inkubálhatjuk.

Az embriók és a hajtásesücs kultúrák pl. világosban növekednek intenzívebben.

Gyökéresücs, szövet és sejtenyészetek világosban és sötétben is.

Ha nem kívánatos a sejtek klorofill képzése, célszerű a kultúrákat sötétben tartani, mert ez egzaktabbult biztosítható és reprodukálható eredményeket ad.

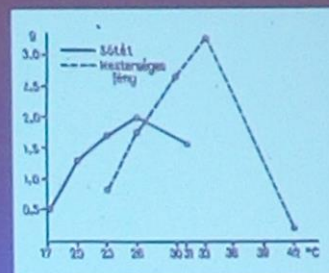
A fény hullámhossza is hat a növényi részek anyagszeréjére (vörös, kék).

Időtartam: kísérleti adatok szerint a részleges (napi 8-10 órás) fény a sárgarépa szövet sejtszámát, súlyát gyarapította, ellenben nukleinsav, foszfor és fehérjetartalmát csökkentette.

A hőmérséklet és a fény együttes hatása a sárgarépa kalluszsövetének súlygyarapodására.

Ord.: a szövet növekedése (g), absc.: hőfok (°C).

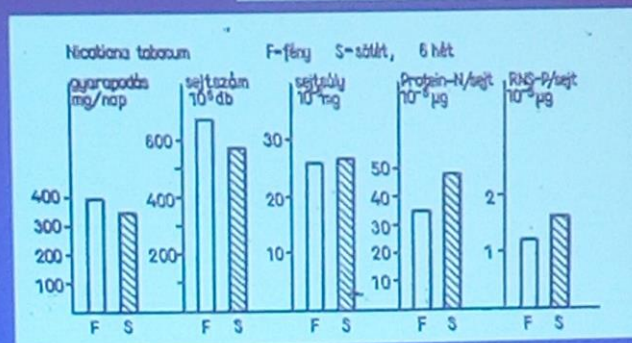
(De Capite 1955b után)

A fény hatása a dohány-szár kallusz súlygyarapodására (mg/nap), sejtszámváltozására, protein-N- és RNS-P-tartalmának alakulására 6 hetes inkubáció után.

Ord.: súlynövekedés (mg/nap), sejtszám (db – 10^5 /lombik) sejtsúly (10^{-5} mg/db), protein-N (10^{-5} µg/sejt), RNS-P (10^{-5} µg/sejt).

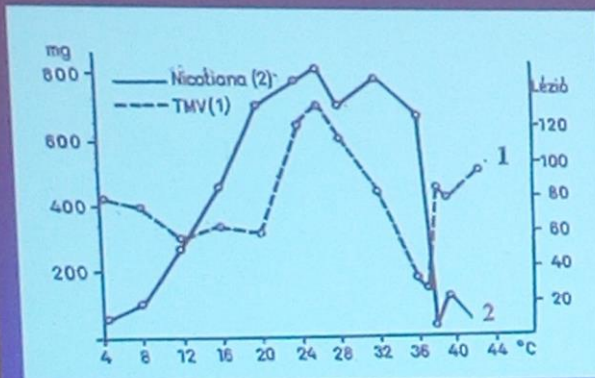
absc.: kezelés (12 órás szórt fény és sötét). (Maróti 1969c)

Fény hatása a *Daucus carota* egyes sejtjeinek anyagtartalmára (Maróti 1964c)

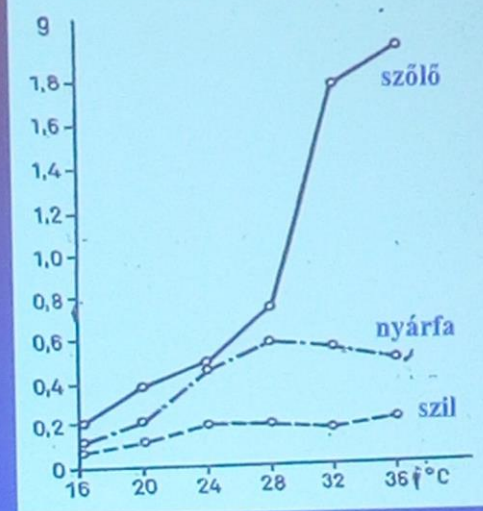
Kezelés	Friss-súly	Szárazsúly	RNS-P	DNS-P	N	Protein-N
	µg - 10^{-4} /sejt					

Hőmérséklet hatása a dohány szár mozaik-vírussal (TMV) fertőzött kalluszsövetének súlygyarapodására (2), illetve a szövetből izolált TMV fertőzőképességére (1).

Ord.: a szövet friss-súlya lombikonként (mg), illetve a szövetkivonattal előidézett léziók száma, abszc.: hőfok (°C) (Hildebrandt 1962 után).

Hőmérséklet hatása a szőlő, szilfa és nyárfa kallusz súlygyarapodására.

Ord.: a szövet növekedése lombikonként (g), abszc.: a hőfok (°C) (Hildebrandt 1962 után).

NÖVÉNYI RÉSZEK TENYÉSZTÉSÉNEK FELTÉTELEI II.

Fizikai tényezők:

3.) pH: A tápközeget savassága szintén befolyásolja az izolált növényi részek növekedését.

Az optimális pH az izolált növény fajtától és az izolált rész természetétől függ.

Általában: 5,0 – 7,0 közötti savasság a megfelelő.

A növekvő részek megváltoztatják a táptalaj pH-át.

2,5 – 4,5 } között már nem jól növekednek a kultúrák,
7,5 – 10 } ill. pusztulásukat is okozza.

→ (fermentor – szabályozás fontossága)

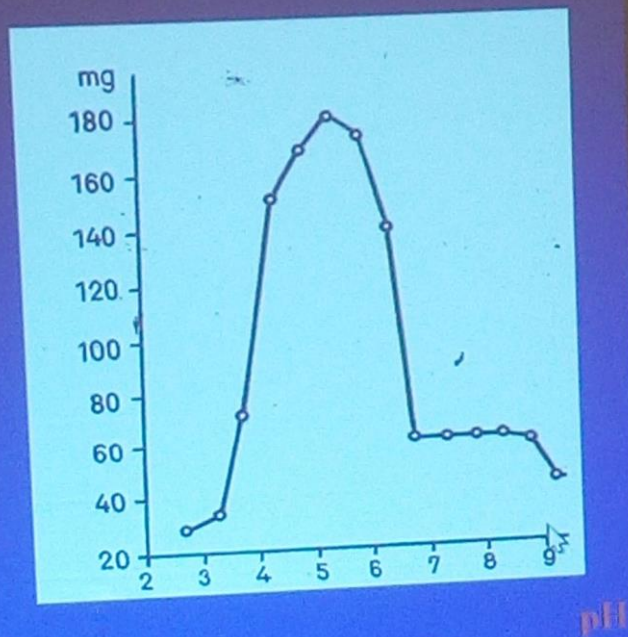

Dohányszár kalluszsövet súlyváltozása a pH függvényében.

ord.: a szövet növekedése (mg/lombik),

absc.: alkalmazott pH

(Hildebrandt 1962 után).

NÖVÉNYI RÉSZEK TENYÉSZTÉSÉNEK FELTÉTELEI III.

Fizikai tényezők:

4.) **Levegő (O₂) ellátás, légnedvesség:** a növekedő növényi részek a környező légkör oxigén-koncentrációjára és páratartalmára is érzékenyek.

Általában: **50 – 70 %-os relatív légnedvesség** biztosítása célszerű

- folyékony kultúrák (biztosítva)
- szilárd kultúrák (vatta dugó, celofán biztosítja)

A kultúrák légkörében az oxigéntartalomnak 1 % alá történő csökkenése okoz csak növekedés gátlást.

- folyékony kultúrák (rázatás + keverés, + air-lift)
- szilárd (vatta, celofán O₂ cserét biztosít)

- alufólia elterjedése

- konzervtető

szivacs betéttel
steril szűrővel

NÖVÉNYI RÉSZEK TENYÉSZTÉSÉNEK FELTÉTELEI IV.

Fizikai tényezők:

5.) Tápközegek jellege, szilárdsága:

Folyékony

Szilárd (keményebb lassítja a növekedést)

Általában 0,6 – 1 % -os agar merevítés a jó.

Szilárd táptalajon lassabban indul meg a szövetgyarapodás, lassúbb ütemű, időtartama hosszabb, mint a folyékony tápközegben.

- Agar – agar – különböző (pl. Difco),
- Fitogél

6.) Üvegedények minősége:

- puha üveg
- kemény üveg (egzakt, főleg táplálkozás -
élettani kísérletekhez)
- műanyag tenyészedények elterjedése

Kémiai tényezők:

Tápközegek egyes komponenseit soroljuk a tenyésztési feltételek másik csoportjába.

Tápközegek alkotói:

- szervetlen sókat makro elemeket
mikro elemeket
- nitrogén forrást (nitrátot, vagy aminosavakat)
- szénforrást (cukrokat)
- vitaminokat
- serkentőket (auxinokat)
- növényi kivonatokat (coccus-tej)
- bidesztillált vizet tartalmaznak.

Ma már számtalan tápközeg formula ismeretes, melyek közel néhány változatot bemutatnak, melyek készen is kaphatók.

Kémiai tényezők I.

Szervetlen sók:

Makro és mikroelemekből célszerű törzsoldatot készíteni és sterilizálni (oldódásra vigyázni, pl. $MgSO_4$).

Makroelemek koncentrációja: 15-1000 mg/l

Mikroelemek koncentrációja: 0,002-1,000 mg/l

Az egyes vegyületek helyes aránya, vagy az egyes elemek alkalmazási formája (pl. Fe) döntő jelentőségű az explantátumok növekedésére.

Kémiai tényezők II.

Makrotápelemek:

- Anövényi sejtekben - akár intakt,
- akár izoláltan nőnek,

a N, a P és a K – esszenciális alkotóelemek.

Szükséges mennyiségükről és arányukról a tápoldatban, - sokat változott a kutatók véleménye.

A klasszikusnak tekinthető White-féle, táptalajból a Murashige-Skoog (1962) – féle médiumig igen sok összetevő mennyisége változott meg a táptalajokban.

Ugyanez látható a mikroelemek vonatkozásában is a táptalajokban.

Szervetlen tápanyagok

Makroelemek: nitrogén (N), foszfor (P), kálium (K) esszenciálisak, akár csak az intakt növényben, mellettük fontos még a kén (S), kalcium (Ca) és magnézium (Mg).

Sokan vizsgálták hatásukat a tenyészetben, eltérő eredményeket kaptak. Általánosságban az ásványi elemek kezdeti összkoncentrációja (1000 mg/l-től 4-5000 mg/l).

Makroelemek szerepe (növényélettani kutatások):

N – sejtosztódásban, szövetek gyarapodásában, szervképzésben fontos;

P – a sejtek energiaforgalmában játszik szerepet;

K – a sejtmembránok működéséhez szükséges, fotoszintézishez, légzéshez kell.

Néhány fontosabb táptalaj összetétele (Makroelemek)

Komponens (mg/l)	Murashige-Skoog (1962)	White (1963)	Gamborg (1968)	Nitsch (1951)	Heller (1953)	Schenk-Hildebrandt (1972)	Nitsch-Nitsch (1967)
$(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$	-	-	134	-	-	-	-
$\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	370	720	500	250	250	400	125
Na_2SO_4	-	200	-	-	-	-	-
KCl	-	65	-	1500	750	-	-
$\text{CaCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	440	-	150	25	75	200	-
NaNO_3	-	-	-	-	600	-	-
KNO_3	1900	80	3000	2000	-	2500	125
$\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	-	300	-	-	-	-	500
NH_4NO_3	1650	-	-	-	-	-	-
$\text{NaH}_2\text{PO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$	-	16,5	150	250	125	-	-
$\text{NH}_4\text{H}_2\text{PO}_4$	-	-	-	-	-	300	-
KH_2PO_4	170	-	-	-	-	-	125

Tápközegek összetétele

Összetevők	MS	B5
Makroelemek	Koncentrációk (mg/l)	
NH_4NO_3	1650	-
$(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$	-	134
KNO_3	1900	2500
$\text{CaCl}_2 \times 2 \text{H}_2\text{O}$	440	150
$\text{MgSO}_4 \times 7 \text{H}_2\text{O}$	370	250
KH_2PO_4	170	-
NaH_2PO_4	-	150

Kémiai tényezők

Ha az egyes tápközegek **töménységét**, illetve **ozmotikus szívóerejét** vesszük figyelembe, akkor azt láthatjuk, hogy az ásványi elemek kezdeti **összkoncentrációja** is jelentősen *megnövekedett*:

- a White táptalaj: 1000 mg/l-ről
- Muraskig-Skoog: 4-5000 mg/l-re.

A táptalajok ásványi összetevőinek dúsításával kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy vajon **felveszi-e** és **beépíti-e** az izolált növényi szövet ezeket a nagy koncentrációjú elemeket?

-Nincs egyértelmű bizonyítás és válasz erre ma sem.

Újabb vizsgálatok igazolták pl. hogy ugyanazon faj szövettenyészetének és sejtenyészetének nem mindig azonos az ásványi só szükséglete.

-Pl. a nagy MS-sókoncentráció

*a szuszpenziót gyakran gátolta a növekedésben,
míg a mtrát koncentráció növelése serkent.*

Mikroelemek vagy nyomelemek I.

Élettani szerepére különösen az utóbbi évtizedek kutatásai hívták fel a figyelmet.

- az organizálódás nélküli kultúrák különösen érzékenyek jelenlétükre, fejlődésük leáll nélkülük.

→ Tehát **esszenciálisak**.

Több tápközeg formula ismeretes !

Mikroelemek: enzimek alkotórészei,

Fe (vas) – a sejtek oxidatív metabolizmusában, egyes anyagok szintézisében,

végeredményben a szövetek gyarapodásában fontos;

Cu (réz) – több oxidáz alkotórésze;

Mo (molibdén) – nitrát-reduktáz aktiválásában játszott szerepét ismerték fel;

Mn (mangán) – Mn-Mo kölcsönhatás: a mangán gátlólag hatott a paradicsomgyökerek növekedésére molibdén jelenlétében. Mg-Mn arány fontos, a mangán helyettesítheti a magnéziumot;

B (bór) – koncentrációja meghatározza az auxinszabályozó rendszerek természetes inhibitorainak szintjét, ami a növekedés regulációjának szempontjából lényeges;

I (jód) – növekedéshez szükséges;

Zn (cink) – auxinok bioszintézisének serkentése.

Néhány fontosabb táptalaj összetétele (Mikroelemek)

Komponens (mg/l)	Murashige-Skoog (1962)	White (1963)	Gamborg (1968)	Nitsch (1951)	Heller (1953)	Schenk-Hildebrandt (1972)	Nitsch-Nitsch (1967)
$\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	27,8	-	27,8	-	-	15	27,85
Na_2EDTA	37,3	-	37,3	-	-	20	37,25
$\text{MnSO}_4 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	22,3	7	10	3	0,1	10	25
$\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	8,6	3	2	0,5	1	0,1	10
$\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	0,025	-	0,025	0,025	0,03	0,2	0,025
H_2SO_4	-	-	-	0,5	-	-	-
$\text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3$	-	2,5	-	-	-	-	-
$\text{NiCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$	-	-	-	-	0,03	-	-
$\text{CoCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$	0,025	-	0,025	-	-	0,1	0,025
AlCl_3	-	-	-	-	0,03	-	-
$\text{FeCl}_3 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$	-	-	-	-	1	-	-
$\text{FeC}_6\text{O}_5\text{H}_7 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	-	-	-	10	-	-	-
KI	0,83	0,75	0,75	0,5	0,01	1	-
H_3BO_3	6,2	1,5	3	0,5	1	5	10
$\text{Na}_2\text{MoO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	0,25	-	0,25	0,25	-	0,1	0,25

Tápközegek összetétele - folytatás

Mikroelemek	MS	B5
	Koncentrációk (mg/l)	
H_3BO_3	6,2	3
$\text{MnSO}_4 \cdot 4 \text{H}_2\text{O}$	22,3	13,2
$\text{ZnSO}_4 \cdot 4 \text{H}_2\text{O}$	8,6	2
KI	0,83	0,75
$\text{Na}_2\text{MoO}_4 \cdot 2 \text{H}_2\text{O}$	0,25	0,25
$\text{CuSO}_4 \cdot 5 \text{H}_2\text{O}$	0,025	0,025
$\text{CoCl}_2 \cdot 6 \text{H}_2\text{O}$	0,025	0,025
$\text{FeSO}_4 \cdot 7 \text{H}_2\text{O}$	27,85	-
Fe-kelet	-	28
$\text{Na}_2\text{-EDTA}$	37,25	-

Mikroelemek vagy nyomelemek II.

Vas – egyik legfontosabb elem az izolált rész növekedése szempontjából (a sejtosztódás megszűnik). Mennyisége és sóformájának kérdése – ma is aktuális probléma.

A vashiány leblokkolja a nukleuszon belüli RNS-szintézist, ez pedig mind a nukleuszban, mind a citoplazmában csökkent RNS-szintet okoz. Ehhez kapcsolódik még a proteinszintézis megszűnése és a mitózis leállítása. A vas szerepe tehát igen jelentős a sejtek oxidatív metabolizmusában – és ezen keresztül az egyes anyagok szintézisében és a sejtosztódásban, → tehát végeredményben a szövetek gyarapodásában.

Fontos! - a vas megfelelő sóformájának alkalmazása.

- Ugyanis ha a kultúrák nagyobb mennyiségű nitrátot vesznek fel pufferoldatban tápközegből → a pH alkalikus irányba eltolódik → kicsapódhatnak a vassók, és ezáltal felvehetetlenek (leáll a növekedés). Ezt újabban szerves vaskomplexek alkalmazásával próbálják kiküszöbölni. Vaskelát és vascitrát – jó eredményt értek el. NA-Fe-EDTA

A vaskelát és a vas-citrát hatása a *Daucus carota* kalluszsövetének növekedésére (Maróti 1964b)

Inkubációs idő, nap	Vas-forrás	Kezelés	Kezdősúly	Végsúly	Napi növekedés	Relatív növekedési ráta
			mg			
42	vas-citrát	fény	174,2	789,2	14,64	3,53
56	vaskelát	fény	233,4	1058,6	14,73	3,54
42	vas-citrát	sötét	174,2	576,6	9,58	2,31
56	vaskelát	sötét	392,5	1459,4	1459,4	2,72

Mikroelemek vagy nyomelemek III.

Réz (Cu)

több oxidáznak komponense,

- pl. az - aszkorbinsav – oxidázban
- polifenoloxidázban megtalálható.

Tehát fontos elem a növényi sejtek anyagcseréjében.

Nélkülözhetetlenségét azonban még nem bizonyították eddigi kísérletek.

Mikroelemek vagy nyomelemek IV.

Mangán és Molibdén

gyakran egymással helyettesíthetők (pl. paradicsom gyökerek növekedésekor)

Nincs még szintén magyarázat arra vonatkozóan, hogy a sejt enzimszisztémát hogyan aktiválja ez a két elem.

A mangán és Mg esetében is kölcsönhatást mutattak (gyökerek növekedésekor)
- Magas conc. Mn gátló hatását enyhíteni lehet magasabb Mg-conc.-val.

A megfelelő Mg - Mn arány még kis koncentrációk esetében is fontos a növekedés szempontjából.

(Mn hiány következtében → elmarad a sejttágulás → megszakad a szövetek vaszkuláris differenciálódása)

A) KNOP-(1865)-féle makroelemoldat (GAUTHERET 1959 után)

$\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	500 mg/1000 ml deszt. víz
KNO_3	125 mg/1000 ml deszt. víz
$\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	125 mg/1000 ml deszt. víz
KH_2PO_4	125 mg/1000 ml deszt. víz

B) KNUDSON-(1925)-, illetve STEEVES-SUSSEX (1952)-féle tápoldat (WHITE 1963 után)

$\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	1000,0 mg/1000 ml deszt. víz
$\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	250,0 mg/1000 ml deszt. víz
$(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$	500,0 mg/1000 ml deszt. víz
K_2HPO_4	250,0 mg/1000 ml deszt. víz
Fe-citrát	2,0 mg/1000 ml deszt. víz
pH	5,2 mg/1000 ml deszt. víz

C) HOAGLAND-(1944, A-Z)-féle mikroelemoldat (FRENYÓ 1959 után)

H_3BO_3	1100 mg/1800 ml deszt. víz
$\text{MnCl}_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$	700 mg/1800 ml deszt. víz
$\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	100 mg/1800 ml deszt. víz
ZnSO_4	100 mg/1800 ml deszt. víz
$\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$	100 mg/1800 ml deszt. víz
$\text{NiSO}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$	100 mg/1800 ml deszt. víz
$\text{Co}(\text{NO}_3)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$	100 mg/1800 ml deszt. víz
TiO_2	100 mg/1800 ml deszt. víz
LiO_2	50 mg/1800 ml deszt. víz
$\text{SnCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	50 mg/1800 ml deszt. víz
KJ	50 mg/1800 ml deszt. víz
KBr	50 mg/1800 ml deszt. víz

*A makro- és mikroelemek hiányának letális hatása a sárgarápa (*Daucus carota*) szövettenyészeire*

(Heller 1953 után)

A kultúra elpusztul		A kultúra elpusztul	
N hiány esetén	1 passage után	Zn hiány esetén	3 passage után
K hiány esetén	1-2 passage után	B hiány esetén	3 passage után
P hiány esetén	1-2 passage után	Cu hiány esetén	4 passage után
Ca hiány esetén	2 passage után	Fe hiány esetén	4 passage után
Mg hiány esetén	2 passage után	Mn hiány esetén	4-5 passage után
S hiány esetén	2 passage után		

Néhány fontosabb táptalaj összetétele – folytatás 3.

Komponens (mg/l)	Murashige-Skoog (1962)	White (1963)	Gamborg (1965)	Nitsch (1951)	Heller (1953)	Schenk-Hildebrandt (1972)	Nitsch-Nitsch (1967)
Glükóz	30.000	20.000	20.000	50.000	20.000	30.000	25.000
mezo-inozít	100	-	100	-	-	1000	100
Nikotinsav	0,5	0,5	1	-	-	0,5	5
Piridoxin HCl	0,5	0,1	1	-	-	0,5	0,5
tiamin HCl	0,1-1	0,1	10	1	1	5	0,5
Ca-pantotenát	-	1	-	-	-	-	-
Biotin	-	-	-	-	-	-	0,05
Glicin	2	3	-	-	-	-	2
Cisztein HCl	-	1	-	10	-	-	-
Folsav	-	-	-	-	-	-	0,5

Különböző szénhidrátok hatása a steril tenyészetek növekedésére

Szénforrás	<i>Daucus corata</i> (1)	<i>Helianthus annuus</i> Gyökérenyagolyva (2)	<i>Nicotiana langsdorffii</i> x <i>N. glauca</i> Genetikai tumor (3)	<i>Rumex acetosa</i> vírusos tumor (4)
Glükóz	++++	+++++	++++	+++++
Fruktóz	+++	+++++	+++	++++
Galaktóz	+++	0	0	0
Mannóz	++	0	++	-
Szorbóz	-	-	-	0
Arabinóz	0	0	0	0
Xilóz	0	0	0	0
Ramnóz	-	0	0	0
Ribóz	-	-	0	-
Szacharóz	+++++	+++	+++++	++++
Maltóz	++++	+	+++++	+++
Laktóz	++	+	+	0
Cellobióz	-	+	++++	+++

Egyéb szénforrások I.

- Alkoholok** önmagukban nem jelentenek szénhidrát-táplálékot. (2 % Szacharóz mellett a kultúrák eltűrik, esetleg némi növekedést is okozhatnak).
  - propanol – minden conc.-ban gátolja a növekedést,
  - butatnolt - pl. a Vinca eltűrte, de növekedést nem mutatott,
  - metanol, etanol – némi növekedést is okoz egyes conc.-ban.
- Szerves savak:** 6,0 pH mellett – szintén igen szegény szénforrások. Szintén csak 2 % - szacharóz mellett hatnak – de gyengén.
  - sztearinsav
  - borostyánkősav
  - almasav
  - borkősav
  - tejsav
  - oxálsav
  - citromsav
  - hangyasav
  - ecetsav
  - propionsav

némi növekedést okoz.

gyenge növekedést okoz

növekedésgátlást okoz

Egyéb szénforrások II.

3. Oldható keményítő:

Különösen a genetikai és vírusos tumorszöveteknél kielégítő szénforrás. Az **inulin** azonban nem okozott növekedést sem szövet, sem szervkultúrában.

A növényi explantátumok szénhidrát táplálék nélkül nem növekednek.

Leggyakrabban használt szénforrások: a **cukrok**, azok közül is a

glükóz

fruktóz (autoklávozásnál D-fruktóz szabadul fel)

szacharóz

maltóz

A cukor optimális conc.: 0,5 – 3,0 % között van. Különböző növényfajok – különböző cukorféleségeket hasznosítanak optimálisan. (arabinóz, xilóz, ramnóz – kevésbé hatásos)

Nitrogén forrás:

A nitrogén szervetlen és szerves alakban is adagolható a tápközeghez.

↓
nitrát bizonyult a legjobbnak

Szerves nitrogénként: - kazein hidrolizátumot
- peptont
- élesztőkivonatot
- aminosavakat használnak.

Az *aminosavak* általában egymagukban nem stimulánsak, hatásuk más vegyületekkel együtt érvényesül (néha gátolnak).

Leggyakrabban használt aminosavak: glükokoll, aszparaginsav, glutaminsav.

A S tartalmúak közül pedig: cisztin, cisztein.

Tápközegek összetétele - folytatás

Vitaminok Koncentrációk (mg/l)	MS	B5
Mezo-inozit	100	100
Nikotinsav	0,5	1
Piridoxin	0,5	1
Tiamin	0,1	10
Glükóz	30.000	20.000

Vitaminok

- Szorosan vett tápanyagokon kívül a tenyészetek növekedéséhez, sőt életben maradásához vitaminok is szükségesek.
- Ezeket egyes izolátumok önmaguk szintetizálják, de sokszor kívülről kell adagolni.

Főleg a következő vitaminok szükségesek:

aneurin (B1)

riboflavin (B2)

0,5 – 1,5 mg/l conc.

nikotinsav (B3)

pantoténsav (B5)

piridoxin (B6)

kobalamin (B12)

folysav (Bc)

aszorbinsav (C)

Egyes növényfajok izolált szöveteinek vitaminszükséglete I.

Vitamin	A növény faja és a szövet természete		Szerző
Tiamin (B ₁ aneurin)	<i>Daucus carota</i>	gyökércallusz	GAUTHERET 1939
	<i>Salix caprea</i> <i>Rumex acetosa</i>	hajtáskallusz vírusos tumor és normál kallusz	GAUTHERET 1948
Riboflavin (B ₂)	<i>Helianthus annuus</i> <i>Crataegus sp.</i> <i>Pisum sativum</i> <i>Helianthus annuus</i>	szárcallusz ágkallusz gyökércallusz szárcallusz	NICKELL 1952a HENDERSON és tsai 1952 PARIS 1955 TORREY-SHIGEMURA 1957 HENDERSON és tsai 1952
	<i>Juniperus communis</i> <i>Helianthus annuus</i>	tumorszövet szárcallusz	CONSTABEL 1958 HENDERSON és tsai 1952
Nikotinsav (B ₃ niacin)	<i>Juniperus communis</i> <i>Crataegus sp.</i>	tumorszövet ágkallusz	CONSTABEL 1958
Pantoténsav (B ₅)	<i>Salix caprea</i> <i>Helianthus annuus</i> <i>Juniperus communis</i>	hajtáskallusz szárcallusz tumorszövet	MOREL 1948 GAUTHERET 1948 HENDERSON és tsai 1952 CONSTABEL 1958

Egyes növényfajok izolált szöveteinek vitaminszükséglete II.

Vitamin	A növény faja és a szövet természete		Szerző
Piridoxin (B ₆)	<i>Helianthus annuus</i>	szárcallusz	HILDEBRANDT és tsai 1946
Kobalamin (B ₁₂)	<i>Nicotiana tabacum</i> <i>Picea glauca</i>	szárcallusz vírusos és normál szövet	HILDEBRANDT és tsai 1946 REINERT-WHITE 1956
	<i>Helianthus annuus</i> <i>Juniperus communis</i>	szárcallusz tumorszövet	HENDERSON és tsai 1952 CONSTABEL 1958
Folsav (B ₉)	<i>Helianthus annuus</i> <i>Juniperus communis</i> <i>Helianthus tuberosus</i> <i>Helianthus annuus</i>	szárcallusz parenchimaszövet szárcallusz	DE CAPITE 1955a HENDERSON és tsai 1952
p-Amino- benzoe-sav (PABA)	<i>Helianthus annuus</i> <i>Juniperus communis</i>	szárcallusz tumorszövet	HENDERSON és tsai 1952 CONSTABEL 1958
Biotin (H)	<i>Salix caprea</i>	hajtáskallusz	GAUTHERET 1948
Inozit(mezo-)	<i>Helianthus annuus</i> <i>Juniperus communis</i>	szárcallusz tumorszövet	HENDERSON és tsai 1952 CONSTABEL 1958
	<i>Picea glauca</i>	vírusos és normál szövet	REINERT-WHITE 1956
Aszkorbinsav (C)	<i>Juniperus communis</i>	kalluszsövet	HOTSON 1953

Növekedésszabályozó anyagok

Auxinok (pl. NES, IES, IVS, 2,4-D):

egyaránt lehetnek a szövetekben keletkező természetes vegyületek, valamint szintetikus molekulák is. Hatásuk szerteágazóak, fokozzák pl. egyes enzimek aktivitását, befolyásolják a nitrogén anyagcserét, fokozzák a cukrok felvételét és hasznosítását, valamint morfogenetikus hatásuk is van.

Gibberellinek (GA1-GA32):

hatásuk az auxinokéhoz hasonló, azokkal együttműködve fejtik ki azt. Legismertebb a GA3, melyet gibberellinsavként (GS) ismerünk.

Citokininek (pl. kinetin, adenin, benzil-adenin):

az auxinokhoz hasonlóan egyaránt lehetnek természetes (pl. zeatin) és szintetikus vegyületek. Közös tulajdonságuk, hogy a sejtek osztódását aktiválják. Elősegítik a csírázást, szervek iniciációját és szabályozzák a levelek öregedését is.

Növekedésszabályozó anyagok

Közös tulajdonságuk:

- Kis koncentrációban hatnak
- Hatásuk egy-egy sejt típusra specifikus
- Egymással egyensúlyban vannak, arányuk meghatározó
- Nagyobb koncentrációban gyakran növekedésgátlók

Növekedésszabályozással kapcsolatos tulajdonságaik

- Fenntartják a növényi anyagcserét
- Kiváltják a sejtek osztódását,
- hosszanti növekedését
- Megindítják a gyökér és/vagy a rügyképződést

Serkentők (auxinok) I.:

Kis mennyiségben nagy hatást kiváltó anyagok közül a serkentők, az auxinok a legfontosabbak a növényi részek tenyésztéséhez.

Ezeket a növényi részek vagy *maguk szintetizálják*, vagy *kívülről* kell pótolni.

- a.) Így pl. egyes izolátumok, mint a sárgarépa kalluszszevete külső auxinok nélkül is jól gyarapodnak.
- b.) Más explantátumok, pl. dohány szárszevete csak külsőleg adagolt auxinnal gyarapszik.
- c.) Egyes növényi szövetek az izolálás első heteiben külső auxinra szorulnak, később anélkül is gyarapodni tudnak már. Ezek az u.n. auxin-habituált szövetek. Ilyen pl. a szőlőszár kallusza. A vírusok által okozott tumoros szövetek is ilyenek auxin szempontjából.

Serkentők (auxinok) II.:

A különböző eredetű (gyökér, szár) explantátumok nem egyformán érzékenyek ugyanazon auxin-concentrációra, ami a serkentésen és a gátláson túl *morfogenetikus hatásban* is megnyilvánulhat.

Pl.: 1. IES a csicsóka kallusz szövetén:

10^{-7} g/ml conc.-ban	- sejtburjánzást,
10^{-6} g/ml conc.-ban	- gyökérregenerációt,
10^{-5} g/ml conc.-ban	- sejtnövekedést,
10^{-4} g/ml conc.-ban	- óriássejt képződést okozott.

2. A cikória gyökérszövetén a NES 10^{-7} g/ml conc.-ban hajtásokat regenerált;
ha ehhez JES-t adtak a rügyképzés elmaradt és kalluszszevet képződött.

Általában: az alacsony auxin szintek: *rügyképződést*

a magas auxin szintek: *gyökérképződést* okoznak.

Skoog és Miller (1957) vizsgálatai szerint a kinetin és IES különböző koncentrációja, variációja is alkalmas a morfogenetikus hatás kiváltására.

KINETIN ÉS IES MORFOGENETIKUS HATÁSA A DOHÁNYKALLUSZ-SZÖVETÉRE (SKOOG ÉS MILLER UTÁN)

IES (mg/l)	KINETIN (mg/l)			
	0	0,02	0,2	0,5 – 1,0
2	nekrózis	gyökér	kallusz	hajtás

A kinetin (6-furfuril-amino-purin)

Hatásmechanizmusát csak napjainkban ismerték meg.

A különböző növényi szervek fehérje és nukleinsav szintjét tartja fenn azért, hogy az RNS szintézist szabályozza.

A sejtosztódásra csak a IES jelenlétében hat. Hatására a sejtek gyorsan osztódnak, de alig növekednek.

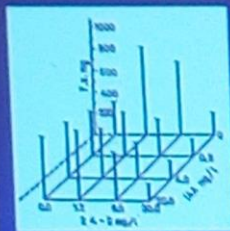
a.) - Az endogén citokininnek 1950 óta ismertek, két alapvegyületük a zeatin (a csemege kukorica tejes magvából izolálták) és az izopentenil-adenin. Szintetikus citokinin a benzil-adenin és a kinetin.

(A növényekben a citokinin szintézise a fiatal levelekben, az auxinoké a gyökerekben megy végbe.)

b.) - A giberellinek szintén az 1950-es évek elején fedezték fel; mára több mint 50 vegyületet azonosítottak a csoportból. Leggyakrabban használt vegyülete a (G3) gombából *Giberella fufikuroi* kivont giberellinsav. A giberellinek elsősorban a hosszirányú növekedésre hatnak (a sejtek tágulása és osztódása mellett)

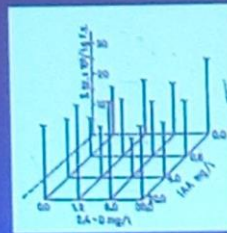
Feltehető, hogy a három növekedésszabályozó csoport a hatását az anyagcserére olyan kulcsfolyamatán keresztül fejt ki, mint amilyen az RNS-szintézis, minthogy a közöttük kialakuló arány, illetve egyensúly az ami meghatározza a sejtek osztódását, tágulását, differenciálódását, továbbá az egész *hisztogenetikus* és *organogenetikus* differenciációt, amelynek eredménye a szervképződés, vagy intakt növényé alakulás.

A 2,4-D és az IES (IAA) különböző koncentrációinak együttes hatása a dohány kalluszsövetének súlygyarapodására.

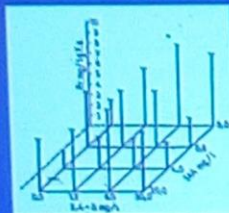
Ord.: a szövet friss-súlya (F.s. mg), absc.: az alkalmazott koncentrációk (mg/l).

(Sziráki 1970 után)

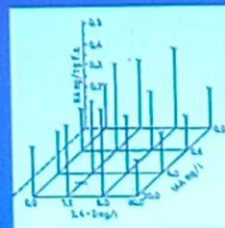
A 2,4-D és az IES (IAA) különböző koncentrációinak együttes hatása a dohány kalluszsövetének sejtszámváltozására.

Ord.: a sejtszám (S.sz.) 10^5 db/g friss-súly (F.s.), absc.: az alkalmazott koncentrációk (mg/l). (Sziráki 1970 után)

A 2,4-D és az IES (IAA) különböző koncentrációinak együttes hatása a dohány kalluszsövet proteintartalmának változására.

Ord.: protein (Pr.) mg/g friss-súly (F.s.), absc.: az alkalmazott koncentrációk (mg/l). (Sziráki-Maróti 1973)

A 2,4-D és az IES (IAA) különböző koncentrációinak együttes hatása a dohány - kalluszsövet nukleinsav-tartalmának változására.

Ord.: nukleinsav (NA) mg/g friss-súly (F.s.), absc.: az alkalmazott koncentrációk (mg/l). (Sziráki-Maróti 1973)

Tápközeg	Sárgarépa kallusz			Csicsóka kallusz		
	Friss súly (mg)	Sejtszám db · 10 ³	Sejtszám /μg	Friss súly (mg)	Sejtszám db · 10 ³	Sejtszám /μg
Alaptápközeg	3,3	34,7	10,5	3,2	10,0	3,2
Alap + kazein-hidrolizátum	10,3	33,2	3,2	6,5	7,1	1,1
Alap+kókusz-tej	1046,3	4590,4	4,4	22,1	70,5	3,2
Alap+kazein-hidrolizátum + 2benz-tiazotill oxlécet-sav	59,1	225,5	3,8	114,5	1084,1	9,5

NÖVÉNYI KIVONATOK

Egyes növényi kivonatok is növesztőleg hatnak a növényi tenyészetekre. Ezek rendszerint nem esszenciális feltételei a normális növekedésnek, hanem annak intenzitására, időtartamára hatnak.

Hatásosnak bizonyult a kókusztej és a kókuszdió szilárd endospermiumának vizes kivonata élesztő és maláta kivonat, kazein-hidrolizátum, paradicsomlé, vadgesztenye, kukorica folyékony endospermiuma stb. Ezeknél részint a bennük található auxin-természetű anyagokra, vagy vitaminokra, aminosavakra és egyéb még nem tisztázott, ismeretlen hatóanyagokra vezethető vissza a serkentő hatás.

A kísérletek általában azt bizonyítják, hogy a növényi részek gyarapodását – amely akár sejtosztódásra, akár sejttágulásra vezethető vissza – nem egy vegyület, hanem többnek a kölcsönhatása okozza. Ezért azután együtt alkalmazzák más vegyületekkel, amelyek *szinergizmusba*, vagy *autagonizmusba* (egymást támogató, vagy ellentétes hatásba) is kerülhetnek, ezért egyedi hatásmechanizmusuk részben még ismeretlen.

A kókusztejet öt-hat különböző hatású frakcióra bontottak eddig. Az egyik hatásos frakciónak az 1:3 difenilurea bizonyult, de leukoantocianineket is találtak benne. (Ez utóbbi a vadgesztenye folyékony endo-spermiumában is megtalálható).

A kókusztej koncentrációjának hatása Rumex vírusos tumorszövetének növekedésére (Nickell 1950 után)

Koncentráció	A növekedés mértéke: végsúly/kezdősúly	
	Friss kókusztej	Autoklávozott kókusztej
Kontroll	5,3	5,3
10 %	5,6	8,6
20 %	6,8	9,6
30 %	6,8	11,1

A kókusztej hatása különböző növényfajból származó szövetek növekedésére (Duhamet 1949, 1950 után)

Koncentráció	Friss-súly, mg	
	<i>Helianthus tuberosus</i> -gumó normális kallusza	<i>Scorzonera hispanica</i> -gyökér tumoros szövete
Kontroll	135	51
2 %	-	83
5 %	2030	88
10 %	-	110
20 %	-	121
100 %	4780	-

A kókusztej és a gesztenye (*Aesculus woerlitzensis*) folyékony endospermiumának hatása a sárgarépa kalluszsövetének gyarapodására, kazeinhidrolizátummal és anélkül.

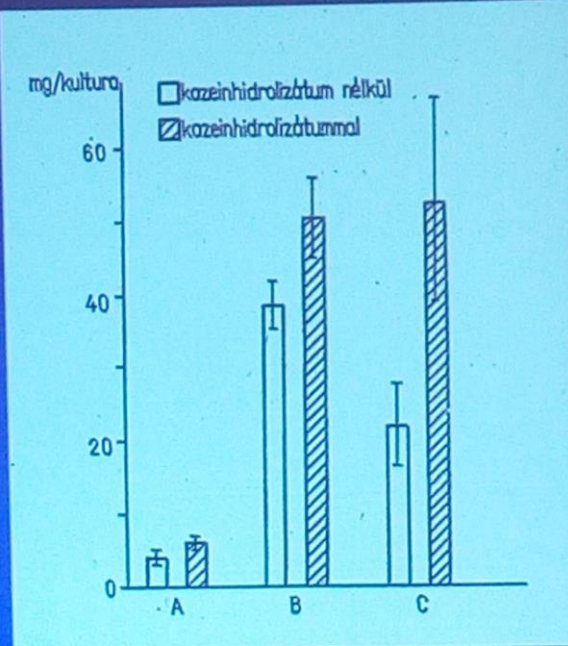
A = alaptápközeg

B = alaptápközeg + kókusztej (10 %)

C = alaptápközeg + gesztenye endospermium (0,032 %).

Ord.: a szövet növekedése (mg/kultúra),

Absc.: tápközegek.

(Steward-Shantz 1956 után)

KÓKUSZTEJ

Tenyésztéséhez használt kivonatok közül a leghatásosabbnak eddig a kókusztej bizonyult.

Egymagában is szövetgyarapodást idéz, de auxinokkal együtt adva növesztő hatása szembetűnő. Aránylag tömény (10-30 %)-os oldatban fejt ki hatását.

Növekedésre ható anyagai **hőstabilak** (tárolása így könnyű)
- autoklávozva aktívabbak.

A kókusztej elsősorban a sejtosztódásra fejt ki hatását → kezelt anyagok sejteinek a súlya és térfogata csökken.

(Auxinok a sejttágulásra hatnak, így jól kiegészítik egymást.)

A kukorica folyékony endo-spermiumában pedig főleg indolil-ecetsavas arabinozidot találtak, de nukleinsavszármazékok is előfordulnak benne, amelyek növekedést serkentő hatását magyarázzák. Egyes növényi kivonatok serkentő hatását jól szemléltetik Steward (1956) eredményei a következő táblázatban.

Az élesztőkivonat növesztő hatását is már régen ismerik. Gyakran más stimuláló anyagokkal (pl. 2,4-D) szinergizmusba lép, és a növekedést fokozza.

Általában 1 G/L conc.-ban hatásos Pepton-nak – is hasonló hatását mutatták ki.

A malátakivonat – pl. fenyőkultúrák növekedését fokozza.

A paradicsomlé serkentő hatását a benne lévő aszparaginra vezetik vissza.

ANTIBIOTIKUMOK

Az antibiotikumok nagy része hatástalan, vagy gátolja a szövetek növekedését.

Néhány azonban – conc. függvényében – serkentette a növekedést.

Antibiotikum	Koncentráció ppm	A növény faja és a szövet természete		
		<i>Ginkgo</i> pollen	<i>Ilex</i> szár	<i>Rosa</i> szár
Tiolutin	1	0	0	0
Sztreptomycin	10	0	+	+
Neomicin	1	+	+++++	+
Terramicin	5	0	+++++	+++++
Bacitracin	50	+++++	+++++	+
Oleandomicin	20	+++++	+++++	+++++
Penicillin	20	+++++	+++++	+++++

***** növekedési üteme egyenlő a kontrolléval; + gyenge gátlás; 0 inhibitor hatás

GÁTLÓK

A növényi izolatumok növekedésének szabályozásában gátlókat is felhasználnak. Elsősorban azért, hogy az egyes vegyületek pl. fehérjék, nukleinsavak, enzimek bioszintézisének mechanizmusát tanulmányozzák (pl. kumarinok, klorogénsav).

Jellegzetes inhibitorok:

- Abszcizinsav hatása közül a legfontosabb, hogy a rügyek, hajtások, termések, virágok, levelek **leválásait** idézi elő. Hatása – ellentétes az auxinokkal és gibberellinével, ezek működését kompetitíve gátolja (tehát a levelek leválását IES, vagy gibberellin előkezeléssel meg lehet gátolni).

- Etilén: újabban nagy jelentőséget tulajdonítanak a gáznemű etilén-nek a növekedés szabályozásában. Ilyen etilénkészítmény az „etherl”, amely bizonyos conc.-ban 2-klór-etil-foszforsavat (CEPA) tartalmaz → és ebből kémiai degradáció útján folyamatosan szabadul fel az etilén.

Új fitohormonként kezelik, bár régóta ismert, hogy az érő gyümölcsökben nagy mennyiség keletkezik → **elősegíti a gyors érést**.

Auxinok hatása *Nicotiana tabacum* sejt sejt kultúrák alkaloid képzésére

Auxin (ppm)	Alkaloid tartalom %	Irodalom
2,1 β-IES	0,002 – 0,006 Nikotin	<i>Ders, H-Yamamoto, - Hiraoka, Phytochem.</i>
0,2 2,4-D	0 nikotin	
2,0 2,4-D	0 nikotin	
1,0 β-IES	0,01 Anabasin, nikotin	<i>Furuya et al. Phytochem. 1971.</i>
1,0 2,4-D	0 alkaloid	
1,0 β-IES	0,19	} Nikotin
10,0 β-IES	0,25	
100,0 β-IES	-	
0,1 α-NES	0,33	
1,0 α-NES	0,12	
10,0 α-NES	-	
0,01 2,4-D	0,23	
0,1 2,4-D	0,10	
1,0 2,4-D	-	

**A különböző tápközégek hatása a növekedésre és a szerpentin
 produkcióra a *Catharanthus roseus* szuszpenziós kultúrában**
 (Forrás: Zenk, M.H., et al., Plant Tissue Culture and Its Bio-technological Application
 p.27(1977), Springer-Verland, Berlin, Heidelberg)

Basal Medium*	Sejthozam g száraztömeg/l	Szerpentin mg/l	Szerpentin tartalom % száraztömeg
Blaydes	7,6	4,4	0,06
Gamborg – B5; + 2,4 - D: 1 mg/l	4,6	0,3	0,01
Gamborg + 2,4 - D: 2 mg/l	5,2	0	0
Gamborg + NAA: 1,86 mg/l	7,6	1,2	0,02
Gamborg	5,1	0	0
Heller + IAA:0.175;BA:1,13 mg/l	5,4	6,6	0,12
Linsmaier and Skoog	9,3	0	0
Murashige and Skoog	8,9	10,4	0,12
Nitsch and Nitsch	2,3	2,0	0,09
Velicky and Martin	5,0	0	0
White	0,8	0	0

Gyógynövény sejt-, szövettenyészetek hatóanyag képzése

Várható, hogy a gyógyszeripari célra használt természetes anyagok gyártására is egyre többször fognak biotechnológiai módszereket alkalmazni.

Világszerte kiterjedt kutatásokat folytatnak a gyógynövényekből nyert *in vitro* kultúrák segítségével a **növényi hatóanyagok** előállítására, ellenőrzött és reprodukálható módon.

Nem kétséges, hogy a **sejtszuspenziós kultúrák** iparszerű felhasználása a biológiailag aktív, elsősorban gyógyászati szempontból fontos anyagok gyártásával kapcsolatban jogosan merült fel.

SEJTTENYÉSZTÉS

Úttörő jelentőségűek voltak Hildebrandt és munkatársainak az 50-es években végzett kutatásai. Sikerült folyékony táptalajban olyan sejtszuspenziót létrehozni, amely különálló sejtekből és néhány sejtből álló aggregátumokból állt.

A sejtszuspenzió tenyésztés módszertanát Melchers és Bergman 1959-ben tökéletesítette.

Napjainkban a növényi sejtszuspenziók alkalmazása mind az alap kutatásban, mind az alkalmazott kutatásban széleskörűen elterjedt.

A növényi sejt- és szövettenyésztési módszerek utóbbi években tapasztalt elterjedésével előtérbe került a növényi sejtek és szövetek **hatóanyagtermeltetésre való felhasználása.**

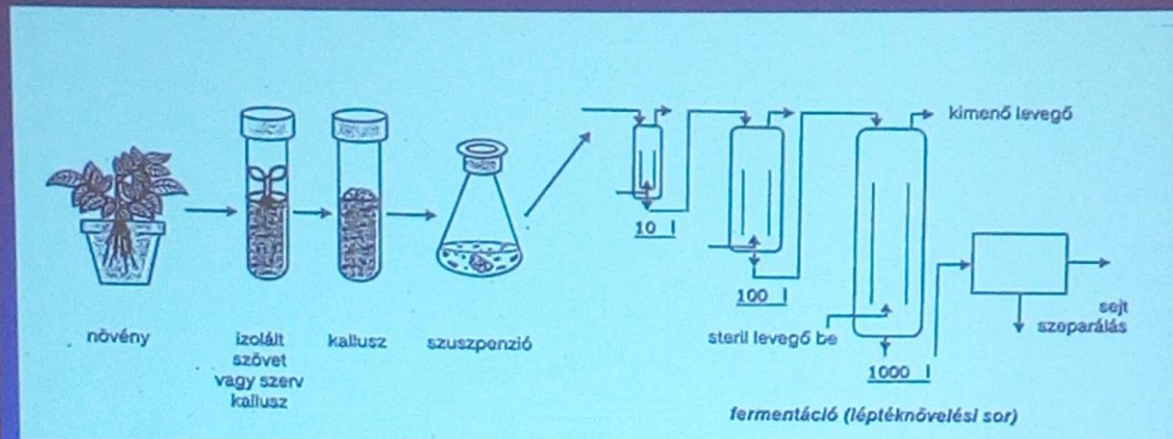
A kutatásokból ismertté vált, hogy az intakt növény által termelt hatóanyagok a laboratóriumban előállított *in vitro* sejt- és szövetkultúrákban is képződnek. Ez azért lehetséges, mert a soksejtű növény minden élő sejtje teljes értékű, totipotens, vagyis teljes génkészlettel, genetikai és biokémiai potenciállal rendelkezik és megfelelő körülmények mellett képes lehet önálló fejlődésre. Ezek az ismeretek teremtették meg a biológiai alapot ahhoz, hogy a bioreaktorban történő növényi sejtenyésztéshez szükséges szuszpenziós kultúrákkal kapcsolatos kutatások elkezdődhessenek.

Növényi fermentációs technológia: növényi sejtgyárak a gyógyhatású anyagok termeltetésére

Az Európai Unió Kutatási és Technológiafejlesztési Keretprogramjának is egyik prioritása a **növényi sejtgyár (plant cell factory)**, más szóval a növényi sejtfermentáció technológiájának kidolgozása biológiailag aktív, elsősorban gyógyhatású anyagok termeltetésére. A növényi sejtfermentáció tudományos és gazdasági jelentősége óriási.

Közismert, hogy a növényvilág egyedüli forrása számos, az **iparban, mezőgazdaságban és a gyógyászatban felhasználásra kerülő szervesanyagnak.** Felismerve ennek rendkívüli jelentőségét **a gyógyászatilag fontos biológiailag aktív anyagok,** a kozmetikai- és élelmiszeriparban felhasználásra kerülő íz-, illat-, aroma és színezékek, a mezőgazdaságban fontos természetes herbicidek és inszekticidek növényekkel történő termeltetése iránt világszerte megnőtt az érdeklődés.

A növénytől a bioreaktoros tenyésztésig történő folyamat vázlata.
Közbülső lépésként helyezkednek el a kallusz és rázatott sejtuszpenziós kultúrák

LÉPTÉKNÖVELÉS

A metil-digoxin hozama 0,5-0,8 g/l

(megközelíti a növényi anyagokból való előállítás rentabilitását)

Az eljárás a következő lépéseket tartalmazza:

- 1 db l-es Erlenmayer lombikban 300 ml tápoldatban tenyésztik a sejteket
- 10-20 db lombik tartalmát 30 literes reaktorba töltik.
- kb. 10 nap alatt a sejtek elszaporodnak
- átszivattyúzzák egy 200 literes fermentorba, a biotranszformálás lebonyolításához.

Sejtszuszpenziós kultúrák

Totipotencia alapján logikusnak tűnik, hogy a sejtszuszpenziós kultúrák mennyiségileg és minőségileg hasonló produkcióra képesek mint az intakt növény, amelyből származnak. Ez abból is fakad, hogy elvileg tartalmazzák mindazon enzimeket, melyek az intakt növényben kimutathatók.

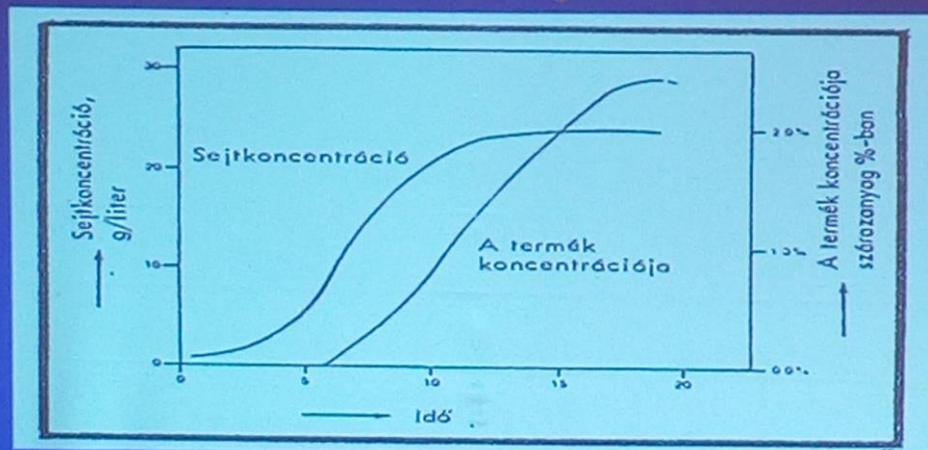
A sejtszuszpenziós kultúrák nagyszámú új vegyület szintézisére is képesek, melyek részben biológiailag aktívak és melyek az intakt növényekben nem mutathatók ki. Ez nem meglepő, hiszen *in vitro* rendszerben a sejteket erős stresszhatás éri, melyre a sejtek génexpressziójuk megváltozásával válaszolnak.

Szabály értékűnek látszik az a megfigyelés, hogy a növényi sejt hatóanyagtermelésre az osztódást követő differenciáció után képes, vagyis ahol a replikáció már kisebb jelentőségű.

Sejtkultúrák

A növényi produktumok szintézise többnyire a sejtosztódástól független, sőt, bizonyos esetekben a fokozott osztódási ütem kifejezetten elvonja a sejt energiáit a kívánt metabolit szintézisétől.

A hatóanyag termelés maximumát a sejtosztódás leállása után éri el.

Az osztódási ütemtől nem függő termék termelésének kinetikája a fermentorban

SEJTSZUSZPENZIÓK

A növényi sejtek a fermentorban két fejlődési (tenyésztési) fázison mennek keresztül.

- Az első szakaszban a DNS replikáció és az intenzív sejtosztódás a jellemző. Ekkor a hatóanyagok szintézise minimális.

- A második szakaszban lassul az osztódások üteme és a differenciálódási folyamatok válnak dominálóvá. A speciális anyagcsere termékének képződése ebben a szakaszban lesz meghatározó.

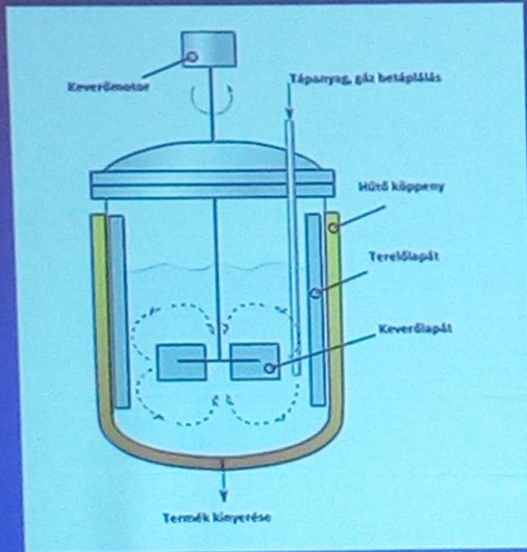
Ideális esetben az első szakasz gyors, míg a második, termelő szakasz a kiterjedtebb.

BIOREAKTORBAN

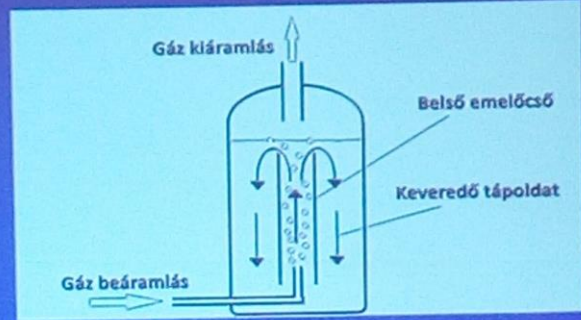
- tápközeg lecserélhető
- prekursor folyamatosan adagolható,
- rendszer biokonverzióra alkalmas,
- folyamatos tenyésztés

Fermentor alaptípusok

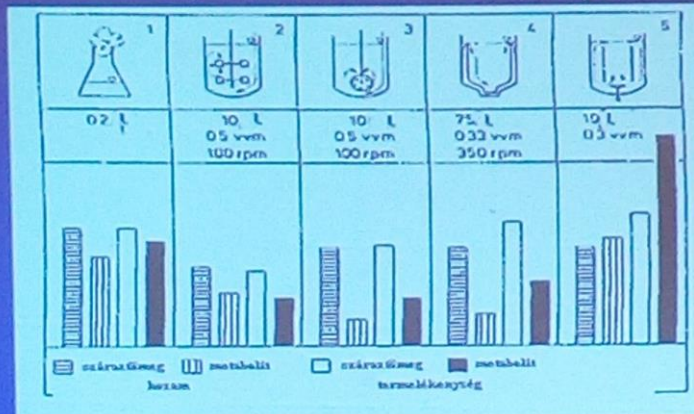
Mechanikusan kevert fermentor

Air-lift fermentor

KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSÚ FERMENTOROK

Wagner és munkatársai különböző rázó- és levegőztetőrendszerekkel felszerelt fermentorokat hasonlítottak össze, *Morinda citrifolia* különböző méretű sejtömegeinek felhasználásával. Ajánlásuk szerint a levegőáramlásos (air-lift) fermentor használata a legmegfelelőbb az antrakinon termelésre.

Air-lift

Forrás: Wagner, F. In „Plant Tissue Culture and Its Bio-technological application” Ed. Barz, W. et al., 250 oldal (1977), Springer-Verlag

1. Rázott lombik; 2. flat blade turbine; 3. perforated disk impeller; 4. draft tube reactor with kaplan turbine; 5. airlift

A mikrobiális és növényi sejtek jellemzői a fermentációval kapcsolatban

JELLEMZŐK	MIKROORGANIZMUS	NÖVÉNYI SEJT
méret	2 μ	> 10 μ
deformálódási hajlam	nem érzékeny	érzékeny nyíróerőre
víztartalom	75 %	> 90 %
kettőződési idő	> 1 óra	napok
levegőztetés	1-2 vvm	0.3 vvm
fermentációs idő	napok	hetek
termékfelhalmozódás	közepes	vakuólum
mutáció	lehetséges	haploidok szükségesek
átlagár (\$) (MS medium)	8-9/m	65-70/m

(Forrás: Zenk, M.H., Plant Cell Culture Conference, Oyez Sci, Tech. Serv. (1982))

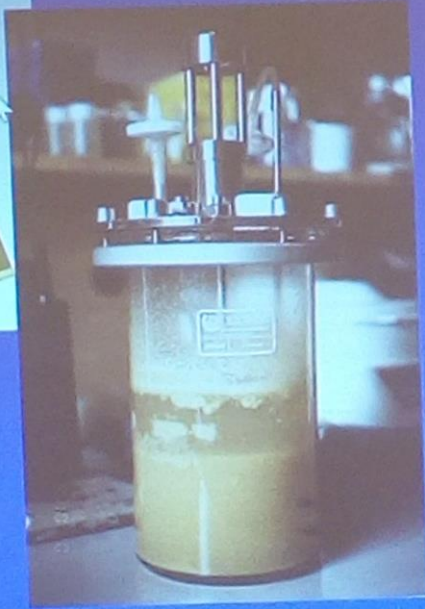
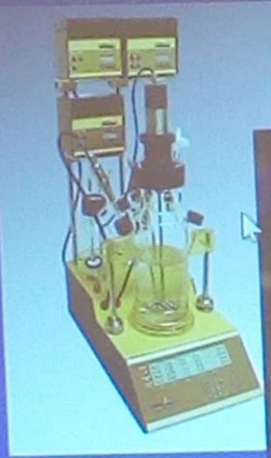
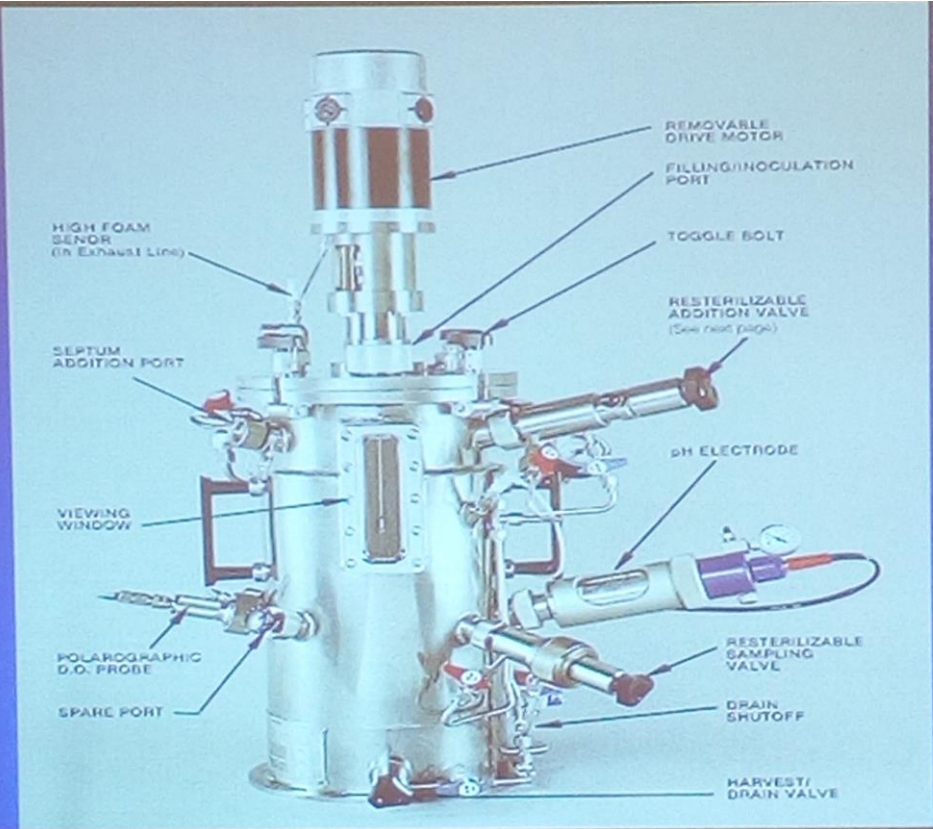
A fenti, fermentációs technológiával kapcsolatban felmerült problémákon túl jelentős akadályokat kell legyőzni biokémiai szinten is. A két legfontosabb ezek közül a termékek gyenge kifejeződése és a sejtvonalak instabilitása.

A fermentáció ökonómiai viszonyai: összehasonlítás a mikrobiális és a növényi rendszer között

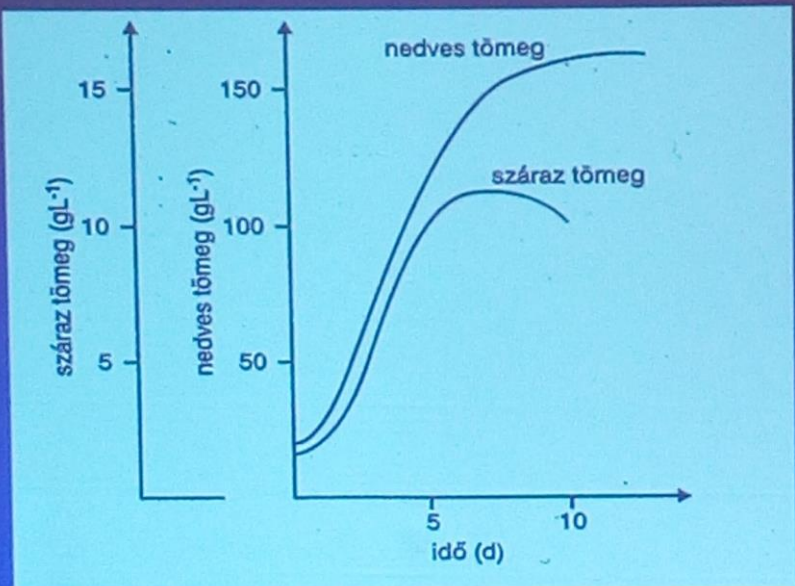
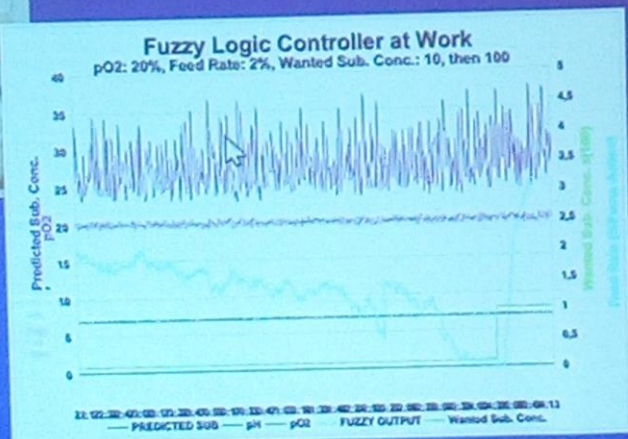
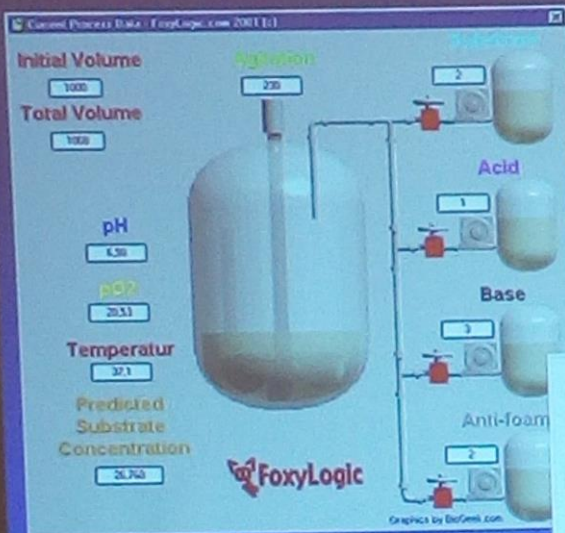
Termék	Ár dollár/kg	Forgalom kg/év	Fermentációs ciklus, napokban	Hozam g/liter
Penicillin-G	41,60	1,25 millió	7	10-15
Glutamát	2,00	22 millió	1,5	80-100
Citromsav	1,36	180 millió	4-5	120-150
Dioszgenin	674,00	200 000	15-16	0,43

Az ökonómiai jellemzők alapján, a növényi tenyészetekben ma elérhető hozamokat figyelembe véve, az ipari hasznosításra a nagy értékű, közepes vagy alacsony volumenben forgalmazott termékek látszanak alkalmasnak. Ilyen volt a japán Mitsui Chemicals által a világon először ilyen módszerrel gyártott szikonin, melynek ára 4500 dollár/kg.

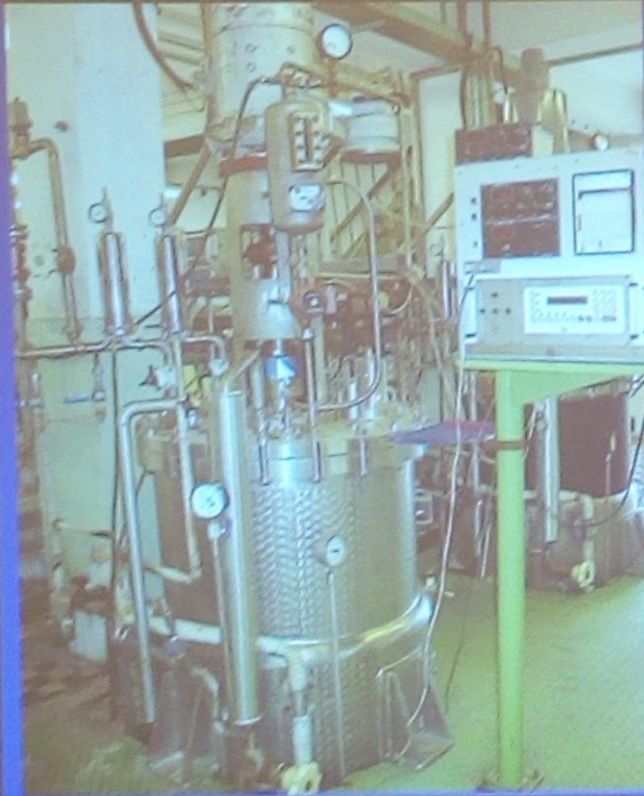

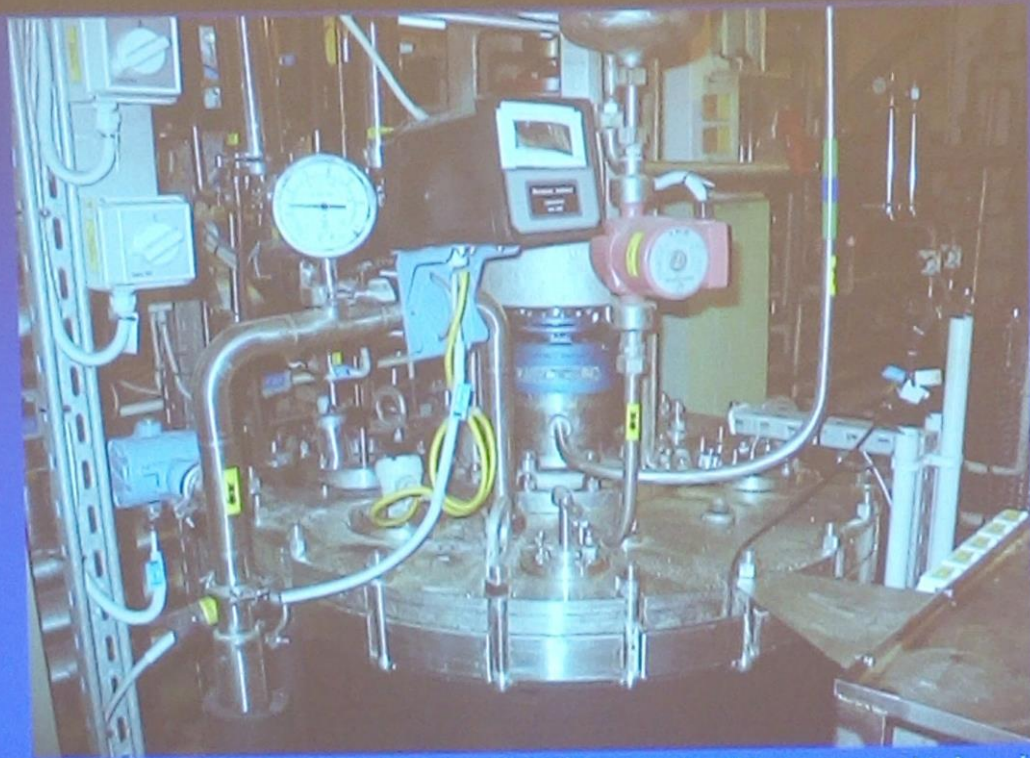
Növényi sejtuszuszenzió növekedési görbéje fermentorban
(Seragg, 1992 nyomán)

1 m³-es FERMENTOR

←
Jól látszik a fermentor közepéből kiálló keverőtengely, amelynek szimeringgyűrűs, vízzáras tömítése (kék gyűrű) biztosítja a steril kapcsolatot a fermentorfejjel.

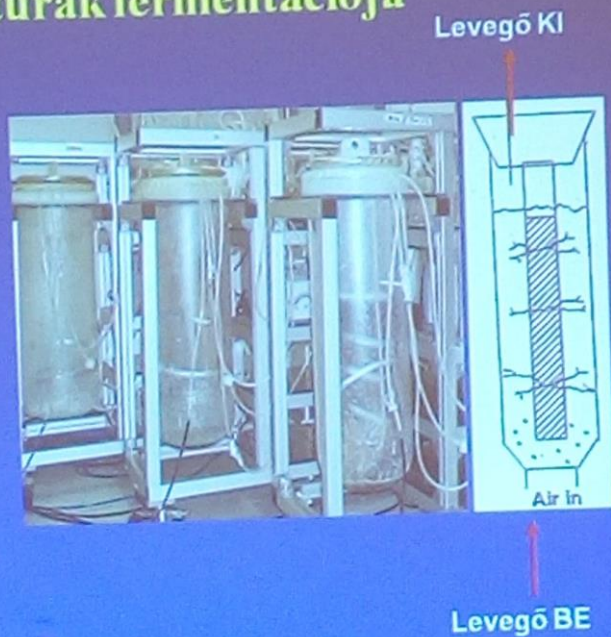

A modern 1 köbméteres fermentor feje bonyolult csövezéssel és szenzorparkkal rendelkezik.

Hairy-root kultúrák fermentációja

- **Sejtszuszpenziós kultúrában** nem nagyon termelődnek tropánvázis alkaloidok (sejtek dedifferenciálódása miatt)
- **Hairy-root kultúrák** felhasználásával, módosított (belső mátrix-szal rendelkező) bioreaktorokban
- Cél a bioszintézis során speciális enzim tevékenység fokozása, így a **szkopolamin** mennyiségének növelése.
- **Elicitorok:** jazmonsav, $AlCl_3$

Bioreaktor	Térfogat	Növényfaj	Speciális metabolit	Megjegyzés
Légporlasztásos	880 ml	<i>Nicotiana rustica</i>	Nikotin	
Keverőtartályos	330 ml	<i>Armoracia rusticana</i>	Nincs adat	
Keverőtartályos	1000 ml	<i>Atropa belladonna</i>	Tropán alkaloidok	
Keverőtartályos	1000 ml	<i>Calystegia sepium</i>	Tropán alkaloidok	
Keverőtartályos	1000 ml	<i>Atropa belladonna</i>	Tropán alkaloidok	A keverőlapát elválasztása hálóval
Keverőtartályos	12000 ml	<i>Datura stramonium</i>	Tropán alkaloidok	A keverőlapát elválasztása hálóval
Keverőtartályos	1000 ml	<i>Duboisia leichhardtii</i>	Indol alkaloidok	keverőlapát elválasztás hálóval
Air lift	300 ml	<i>Armoracia rusticana</i>	Nincs adat	Rogznes polimeranhobon
Air lift	9000 ml	<i>Trigonella foenum-graecum</i>	Dioszgenin	

FERMENTÁCIÓ

- első szakaszban: DNS-replikáció intenzív sejtosztódás
- második szakaszban: differenciálódási folyamat (hatóanyag produkció)

→ Két fázisú tenyésztés

- sejt kultúrák - genetikailag instabilak
(2,4 - D hatására a kromoszóma aberrációk száma nő)

Fokozott hatóanyagprodukció

- *Olyan vegyületek előállítása, amelyek az intakt növényben nem fordulnak elő*
- *a kémiai szintézisük- drága, vagy nem megoldott, vagy kis kitermelésű*

ELICITÁLÁS

A hatóanyagtermelést növelő tényezők kutatása elvezet az elicitálás fogalmához. Közismert, hogy a növényi kórokozók (pl.: vírus, baktérium, gomba stb.) hatására **válaszreakcióként** a növényi sejtben speciális anyagok (pl. flavonoidok) képződnek.

A kutatások bizonyítják, hogy a flavonoidok, de a legtöbb másodlagos anyagcsere termék fokozza a növény általános *fitness*-ét. A fentiekből fakad az emberi felhasználás lehetősége is.

Ennek stratégiája a védekezési patogén reakció mesterséges kiváltása a kérdéses hatóanyagtermelés fokozása érdekében (elicitálás). Ezzel a sejt hatóanyagtermelése akár **százszorosára** is fokozható.

Az elicitálás hátterében így egyaránt tudományos és gazdasági érdekek húzódnak meg.

BIOREAKTORBAN

A hatóanyag termeltetést tovább lehet fokozni

immobilizációval

(pl. *alginát-gél*)

Többszörösére emelhető a metabolitok mennyisége

*(pl. 5 l-es, mikroporózus anyagot tartalmazó fixágyas reaktor
50-100 l-es szuszpenziós reaktornak felel meg)*

IMMOBILIZÁCIÓ

A sejteket valamilyen nagy felületű hordozó közegen kötjük meg .

Az eljárás előnyei:

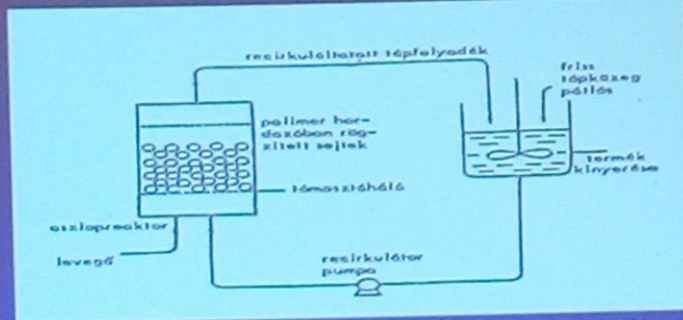
- többszörösére emelhető a metabolitok mennyisége,
- a tápközeg bármikor módosítható és lecserélhető sejtvesztés nélkül,
- a prekursor folyamatosan adagolható,
- a végtermék folyamatosan eltávolítható a táptalajból,
- a rendszer biokonverzióra alkalmas,
- a sejtek hosszú időn át megőrzik életképességüket,
- nagy sejtdenzitás érhető el

*(pl. 5 l-es, mikroporózus anyagot tartalmazó fixágyas reaktor
50-100 l-es szuszpenziós reaktornak felel meg),*

- valódi folyamatos tenyésztés is megvalósítható.

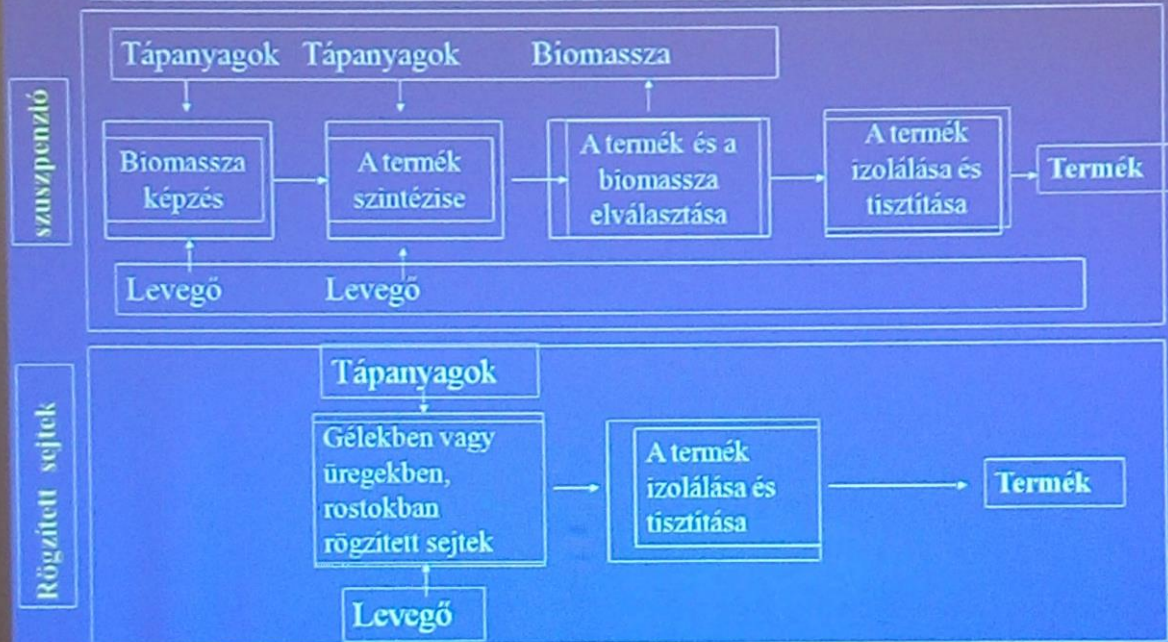
Immobilizált növényi sejtreaktor vázlata

Az immobilizált sejtreakciók ökonómiai tulajdonságait az alábbi fontosabb paraméterek befolyásolják:

- rögzített sejtek stabilitása (életideje);
- a hordozóból kialakított egységek (pl. agarözgöngyök) mérete, ill. a hordozó szövet sűrűsége;
- az egyes hordozó egységeken (göngyökökön) belül kialakított sejtsűrűség;
- a termék koncentrációja a tározó közegben, ami az átáramoltatási sebességgel is szoros kapcsolatban van a folytonos üzemi reaktorokban;
- a sejtek specifikus aktivitása;
- az egységnyi bevitt szénforrásra jutó hozam.

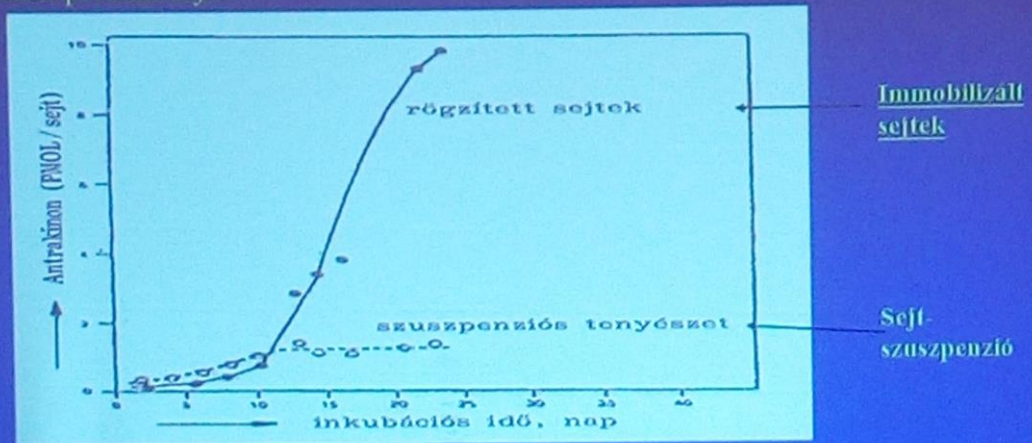
Növényi sejtreaktorok folyamatábrái (Szuszpenziós és immobilizált kultúrák)

A késői stacioner fázisban levő kultúrát megfelelő mátrixban rögzítve, folyamatos üzemű, átáramoltatott közegű reaktorban termeltethetjük a kívánt hatóanyagot.

Az immobilizált sejtek sok esetben messze felülműlják a szuszpenziós kultúrák produktívóját.

Antraquinon termelés a *Marinoda citrifolia* szuszpenziós és immobilizált (alginát-gél) sejt-kultúráiban

FERMENTACIÓ - folytatás

Növényi sejt-kultúrák által magas koncentrációban előállított speciális anyagcseretermékek

Vegyület	Növényfaj	Hozam (% szárazsúly)		Kultúra Típusa
		Kultúra	Növény	
Sikonin	<i>Lithospermum erythrorhizon</i>	20	1,5	S
Ginzenozid	<i>Panax ginseng</i>	27	4,5	C
Antrakinonok	<i>Morinda citrifolia</i>	18	0,3	S
Ajmalicin	<i>Catharanthus roseus</i>	1,0	0,3	S
Rozmaringsav	<i>Coleus blumei</i>	15	3	S
Ubiquinon-10	<i>Nicotiana tabacum</i>	0,036	0,003	S
Dioszgenin	<i>Dioscorea deltoidea</i>	2	2	S
Benzilzokinin alk	<i>Coptis japonica</i>	11	5, 10	S
Berberin	<i>Thalictrum minus</i>	10	0,01	S
Berberin	<i>Coptis japonica</i>	10	2-4	S
Antrakinonok	<i>Galium verum</i>	5,4	1,2	S
Antrakinonok	<i>Galium aparine</i>	3,8	0,2	S
Nikotin	<i>Nicotiana tabacum</i>	3,4	2,0	C
Bizoklaurin	<i>Stephania cepharantha</i>	2,3	0,8	S
Triptolid	<i>Tripterygium wilfordii</i>	0,05	0,001	S

* S = sejt-szuszpenziós kultúra, C = kallasz-tenyésztés

AJMALICIN TARTALMÚ BIOMASSZA TERMELÉSI KÖLTSÉGEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

(Catharanthus roseus)

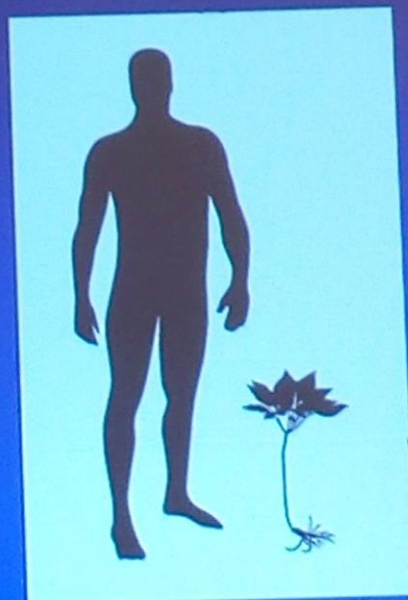
Eljárás	Ajmalicin	Idő	USD/kg ajmalicin
Sejtszuszpenzió			
-régi technológia	0,6 %	23 nap	3215
-új technológia	6,0 %	6 nap	608
Gyökér (Indiából importált)	0,3 %		619

1985. évi adatok szerint a *növényi sejternyészetekkel* előállított termék
minimális költsége **500 USD/kg**

Csökkenthető folytonos technológiák *kidolgozásával* és *immobilizált sejtek*
többszöri felhasználásával **25 USD/kg**

Ginseng

A ginzengnet hazájában, Kínában, Koreában igen széles körben alkalmazzák. Teák, krémek, fogkrémek, szappanok és üdítőitalok alkotórészét is képezi. A ginzeng-gyökerek alkalmazása tabletták és tonikok kiegészítőjeként a legelterjedtebb.

A ginzeng hatóanyagai

A ginzeng-gyökér fő hatóanyagát a szaponinok csoportjába tartozó ginzenozidok adják. Eddig összesen 31 féle ginzenozidot izoláltak, melyek kémiai felépítésük alapján két csoportra különülnek. Az egyik csoport tagjai, melyek nagyobb részben a mellékgyökerekben találhatóak, jellemzően szedatív (nyugtató) hatásúak, míg a másik csoport tagjai, melyek inkább a főgyökérből izolálhatók, stimuláló (élénkítő) hatást mutatnak.

A ginzeng-gyökér a szaponinokon kívül számos tápanyagot, E és B vitamint, ásványi anyagokat (mangán, réz, cink) és poliszacharidokat, cserzőanyagokat, szterineket, flavonoidokat, illóolajokat tartalmaz.

Dipertén származékokat tartalmaz a
Glinko biloba levele

ginkgolidok – dilakton

bilobalidok – szeszkviterpén tip. (trilakton)

Hatáshoz nagymértékben hozzájárulnak a

flavonoidok közül a flavon glikozidok – hidroxifavénsav-észterei
és a

biflavonoidok – agyi vérkeringésnövelő,
lipidperoxidáció gátló.

ANYAROZS

Előfordulásuk, jelentőségük: Az anyarozs nevű tömlősgomba (*Claviceps purpurea*) példája jól illusztrálja, hogy egy gomba egyszerre lehet veszélyes megbetegedéseket okozó és ugyanakkor a modern gyógyászat egyik legfontosabb farmakológiailag hasznosított gombafaja is.

Az anyarozs növényi kórokozó (fitopatogén) gomba, amely a gabonafélék (elsősorban a rozs) virágait fertőzi meg, elpusztítva a termőt. Ősszel a kalászban a fertőzött virágok helyén a 2–5 cm hosszú, görbült, fekete "varjúköröm" alakul ki, amely a gomba vegetatív szaporító szerve, ún. szkleróciuma. A szklerócium több mint száz biológiailag aktív vegyületet, elsősorban alkaloidokat tartalmaz, amelyek között toxikusak is vannak.

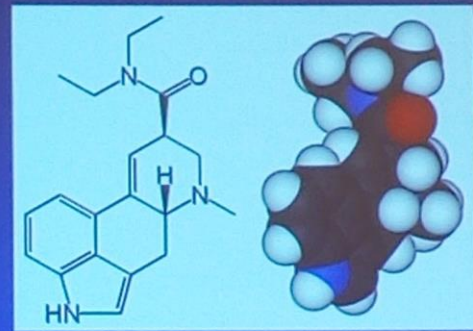
Secale cornutum - hatóanyagok:

Az anyarozs egyes hatóanyagai a) ergolin b) lizergsav c) ergotamin

Már a középkorban ismertek voltak azok a tömeges megbetegedések, amelyeket a fertőzött, varjúkörmöt tartalmazó rozsból őrölt liszt fogyasztása okozott. Ez az *ergotizmusnak* nevezett betegség (valójában mérgezés) egyes vidékeken olyan gyakori volt, hogy járványosnak tekintették és külön szerzetesrend foglalkozott a gyógyításával.

Először Adam Lonitzer 1582-ben kiadott Fűvészkönyve említi, hogy a gombának gyógyító hatása is van. A gyógyszerkönyvekben azóta mint *Secale cornutum* szerepel. Csak a múlt század elején sikerült azonban az egyik anyarozs-alkaloidot tiszta formában is kinyerni.

Az LSD - lizergsav-dietilamid szerkezete

Claviceps purpurea

Anyarozs alkaloidok

Az anyarozs alkaloidokat a *Claviceps purpurea* gomba állítja elő. A gomba hatóanyagainak egy része simaizom-összehúzó hatású. Ezeket elsősorban a centrális és periferiális vérzések csillapítására és a szülészeti gyakorlatban méhösszehúzó hatása miatt alkalmazzák.

További jelentősége van a migrén és a Parkinson-kór kezelésében.

Terápiás jelentősége miatt az anyarozst mesterségesen fertőzött rozstáblákon termesztették, mert mint obligát parazita, táptalajon nem volt tenyészhető, de ma már fermentációval és szintetikus módon ezek az alkaloidok előállíthatók.

Szaprofita *Claviceps* törzsek fermentációs tenyésztése

Terápiás jelentősége miatt az anyarozst mesterségesen fertőzött rozstáblákon termesztik, mert mint obligát parazita, fermentációs tenyésztése nehézkes.

Az **alfa-hidroxi-etil-lizerg-amid** (D-lizergsav) előállítását szaprofita *Claviceps paspali*, *C. fusiformis*, *C. purpurea* fajjal végzik, az előállított terméket **félszintetikus alkaloidok** előállítására használják (pl. **lizergsav-dietil-amid**, LSD).

Problémák: a főfermentáció 8-12 napos, így nagy sterilítási és stabilitási körülményeket kell biztosítani a tenyészetnek, mint fonalas gombák igen érzékenyek a keverés miatt fellépő nyíró erőkre (a gombafonalak elszakadnak), ugyanakkor átlagos oxigénigényűek.

Az **alfa-hidroxi-etil-lizerg-amid**, a lizergsav előállításához a táptalajnak tartalmaznia kell **mannitot** vagy **szukcinátot**, az ergotaminhoz **szacharózt** vagy **citrátot**. **A glükóz represszálja az alkaloid előállítást**, ugyanakkor **triptofán** adagolással a **gombatenyészet szekunder metabolizmusa**, így az **alkaloid szintézis indukálható**. A szubmerz fermentáció kezdetén a trikarbonsav ciklus uralkodó szerepű, ezért is fontos a ciklus valamilyen szerves savát adagolni. A *Claviceps* törzsek fenntartása szintén problematikus, mivel az egyes átoltások során a törzsek termelőképessége gyorsan csökken. Itt nagy fontosságú az egyes termőképes izolátumok fagyasztással vagy liofilizálással való tartósítása.

A gomba fő hatóanyagai, az indol-alkaloidok közé tartoznak. Alapvázuk a tertaciklusos ergolin. A vegyületek két fő csoportba oszthatók: a **lizergsav-származékokéba** (pl. ergopeptin, ergotamin, ergopeptámok) és a **clavin-alkaloidokéba** (pl. clavin, agroclavin, elymoclavin). Az alkaloidokon kívül az anyarozs még egy sor, különböző szerkezetű hatóanyagot tartalmaz, mint pl. kéntartalmú hisztidinszármazékokat (pl. ergithionein), különleges zsírsavakat, indolditerpéneket, antrakinon-karbonsavakat és pigmenteket, amelyeket ergochromoknak neveznek. A gomba hatóanyagainak egy része vajúdat elősegítő, simaizom-összehúzó hatású. Ezeket elsősorban a centrális és perifériális vérzések csillapítására és a szülészeti gyakorlatban méhösszehúzó hatása miatt alkalmazzák. További jelentősége van a migrén és a Parkinson-kór kezelésében is.

Anyarozs alkaloidok és hatásaik: **ERGOMETRIN:** az amin-csoport miatt sóképzésre hajlamos, tartarát (ERGAM), vagy maleát formájában hozzák forgalomba. A szabad bázis vízben rosszul oldódik, etilacetáttal extrahálható, CCl_4 -dal együtt kristályosodik. Hatása: **oxitocin** jellegű, a méhizomzat összehúzódását okozza. A szülés megindítására, gyorsítására és a kapcsolatos vérzések csökkentésére használják. **Érösszehúzó** hatása miatt migrénes rohamok kezelésére is jó. Adagja: 0,3 mg (kicsi) Ellenjavallat: terhesség. Az Ergometrin önmagában is gyógyszer, de a lizergsav és más származékok kiindulási anyaga is lehet. **ERGOTAMIN:** másik típus, itt az alapvázon több-gyűrűs tripeptid lóg. A különböző aminosavak beépülése révén több hasonló molekula. Apoláros aminosav oldalláncok - rosszabb vízoldhatóság. Erős érösszehúzó hatású, ezzel a vérnyomást emeli. Elimoklavin, lizergol, lizergsav, LSD (kábitószert).

IPARI MÉRETEKBEN GYÁRTOTT

- növényi sejtműködésen alapuló – első biotechnológiai termékek

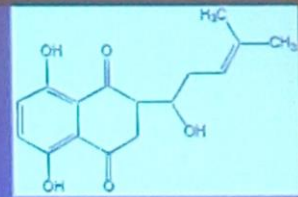
- **STIKONIN** (Mitsui Petrochemicals, Japán)
- **ECOSZTEREOLIN** (Bethesda Kutató Labor, USA)
- USA-ról 1990-ben :
  - **BIKBERIN** gyártásnak megindítása
  - **SZANGUINARIN** gyártásának engedélyeztetése is gyógyhatású fogkrémekhez
- Angliában 1990 után: **KAPSZATIN** kereskedelmi előállítására
- Californiai (*Escagenetics* cég) növényi sejtek által termelt **VANILLIN** forgalmazását jelezte „*Phytovanilla*” márkaneven.

ZENK TECHNOLÓGIAI ELJÁRÁSA

1. **Kvantitatív** analitikai eljárás kidolgozása a keresett természetes anyagra
2. Azon **egyedek kiválasztása**, amelyek a keresett vegyületet nagy mennyiségben tartalmazzák.
3. A kiválasztott növényekből kiinduló **szilvaszpenzios kultúrák** kialakítása.
4. Olyan **tápközeg** kifejlesztése
  - amely a sejtek intenzív **növekedését** lehetővé teszi.
  - amely a keresett anyag maximális mértékű **előállíthatóságát** garantálja.
5. Olyan **kolóniák előállítás**, amelyekben a sec. a. cs. termékek tartalma nagyobb.
6. A kiválasztott kolóniák **tenyésztése**
  - először a növekedést biztosító,
  - majd a **termelést** szolgáló közegben.
7. **Ellenőrzése** annak, hogy a kiválasztott klónok képesek-e a keresett anyagot előállítani.

FESTÉKEK

- **Sikonin** (naftokinon származék)

- eredetileg a homoki pirosító gyökértörzsének kérgéből állították elő

ELSŐ IPARI ELJÁRÁS!!! (Mitsui - cég)

- Ma fermentorban termeltetik : 20% (4500 USA dollár/kg)

Lithospermum erythrorhizon

(gyökérben 5-7 év után 1-2% sikanin)

- Japánban gyökerét régóta használják **antibiotikumként és gyulladáscsökkentőként**
- bíbiorvörös színe miatt **színezékként** kozmetikumokban

(bíborús- első 2 hónapban: 1.320.000 db / á: 13 dollár.

Összesen: 17 millió USA dollár

FESTÉKEK

- **kartamin-t,**

a sáfrány sárga pigmentjét, ma már *sejttenyészetben* állítják elő.

Eredetileg: **1 kg** porzóból

4 g festéket nyertek

- **γ - linolénsav**

Eredetileg mécsvirág olajából nyerték, ma bioreaktorban termeltetik.

AROMAANYAGOK

- L-mentol állítható elő:

(D,L-mentiszukcináton keresztül hexánban, 40 °C)

Rhodotorula minuta

poliuretánba ágyazott sejtjeivel (immobilizáció).

A „fixágyas reaktorok” alkalmazása (makroporózus hordozóanyaggal)

lehetővé teszi a tér- és idő-kihasználás növelését:

5 l-es fixágyas reaktor megfelel

50-100 l-es szuszpenziós reaktorok

- Geraniol és citronellol-észter reverz észteráz reakciók alkalmazásával.
- Mosusz-lakton termelhető palmitinsav

Torulopsis bombicola jelenlétében végzett fermentálással.

Daganatellenes szerek

Magasabbrendű növényekben számtalan daganatellenes vegyület fordul elő, de
rendkívül kis koncentrációban

- kimutatásuk is nehézségekbe ütközik
- számos biológiai módszert dolgoztak ki
(pl. tumor-sejt kultúrákra kifejtett citotoxikus hatást vizsgálják)

1980-ban egy felmérés során az USA-ban:

pl. 114.000 különböző növényi kivonatból

4,3% bizonyult hatásosnak

Hatásosak: változatos kémiai szerkezetűek voltak

(pl. tanninok, terpének, lignánok, flavonoidok, szaponinok,
alkaloidok, proteinek, stb.)

Magasabb rendű növényekben előforduló néhány tumorgátló vegyület

Tumorgátló vegyületek	Mennyisége a növényben (% szárazsúlyra vonatkoztatva)
Baccharin	$2,0 \times 10^{-2}$
Bruceantin	$1,0 \times 10^{-2}$
Kamptothecin	$5,0 \times 10^{-3}$
Ellipticin	$3,2 \times 10^{-5}$
Homoharringtonin	$1,8 \times 10^{-5}$
Maytanzin	$2,0 \times 10^{-5}$
Podophyllotoxin	$6,4 \times 10^{-1}$
Taxol	$5,0 \times 10^{-1}$
Tripdiolid	$1,0 \times 10^{-3}$
Vinblasztin, vinkrisztin	$5,0 \times 10^{-3}$

RÁKTERÁPIÁBAN ALKALMAZOTT SZEREK

Általánosan jellemző, hogy a **daganatgátló terápiában felhasználható anyagok**, mint pl.

*artigenin, trachelogenin,
TAXOL,
vinkrisztin, vinblasztin*

a növényekben rendkívül alacsony – rendszerint mikromolos koncentrációban – nehezen kinyerhető állapotban vannak, kivonásuk körülményes és ettől költséges.

Így e hatóanyagok *biofermentációs* előállítása nagy eredményekkel kecsegtet.

(*Catharantus roseus* folyt.)

A **VINBLASZTIN** – 2 monomer alkaloidból épül fel:

katarantin (kevesebb)

+

vindolin (0,2 % intakt növényben – olcsóbb)

C. rosens sejtszuspenziós kultúrák táptalaj optimalizálása:

katarantin: 150 mg/l → **230 mg/l**

100 l-es air-lift fermentorban *átalakítják*

(*C. rosens* sejtekből előállított – **enzim** + **vindolin** alkalmazásának segítségével)

→ **3'4' anhidroviblasztinná,**

amely a **vinblasztin** közvetlen prekursora

Japánok – szervesen sók adagolásával optimalizálták az *anhidroviblasztin*
→ *vinblasztin* (enzimatis) átalakítást (50 %-os hozam)

Taxol – Taxus brevifolia

Taxus – nemzetség (8 faj + 2 hibrid)

- 1960-as években – megállapították, hogy a kéreg kivonata citotoxikus hatású a leukémia sejtekben és gátolja számos tumor növekedését
- 1971-ben amerikai kutatók izolálták a hatásáért felelős: *taxolt*

A **Taxol** (toxikus diterpén)

- gátolja a sejtosztódást (a G2/M-fázisban)
- *klinikai vizsgálatok*: nőgyógyászati és emlődaganatok
(továbbá: tüdő, fej, nyaki daganatok)
kezelésében aktívnak bizonyult.

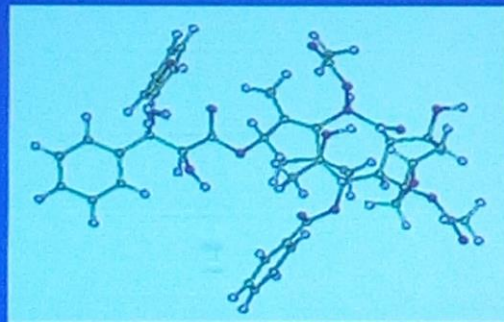
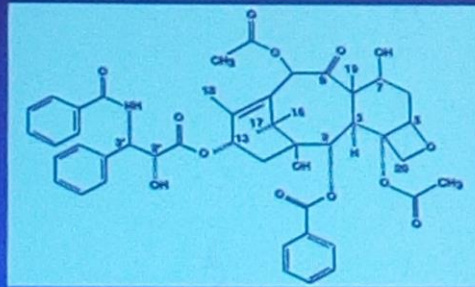
- 1994-ig csupán a növény kérgéből állították elő (*Taxus brevifolia*)
5-10.000 kg kéreg → 1 kg taxol
500 beteg kezelésére elegendő.

1 g taxol előállításához 2-3 öreg fát döntenek ki → 10 évre elég a Taxus-állomány!

Alacsony taxol-szint + lassú növekedés miatt a *biotechnológiai módszerek jelentősége*

TAXOL

TAXOL

ráke terápiaiban (mellrák II. fázis) alkalmazott diterpén pseudoalkaloid

Nézetek megoszlottak:

- szintetizálják-e, vagy
- a természetes forrását használják ki,
- sejt kultúrákban termeltessék,
- gyökér-hidro kultúrában

2 x magasabb, mint az ágkéregben és a gyökerek intenzíven nőttek.

Taxus brevifolia kérge:

7200 kg-ra van szükség —> 1 kg taxol kinyerésére!

1 g taxol előállításához —> 2-3 öreg fát kell kidönteni

Jelenlegi állomány : 5-10 évre elégtené ki a szükségletet

Megjegyzés:

- 1994-ben sikerült megoldani a taxol totál-szintézisét, de

- eddig nem gazdaságos, mert

- a.) a folyamat bonyolult

- b.) viszonylag alacsony hozamú

- Jelenleg ígéretesebb megoldásnak látszik:

- a taxol *prekurzorokból* történő *szemiszintézise*

- növényi sejt/szövet kultúrák alkalmazása

- Immobilizált kultúrákkal (üvegszál-mátrixba zárt *T. cuspidata* sejtek) sikerült a taxol tartalmat (0,012 %)-t megemelni.

Előny, hogy a tápközegbe választja ki a taxolt (1-3 mg/l), ahonnan könnyen kinyerhető.

- Gyökér hidrokultúrák (gyökérben 2x magasabb, mint az ágakéregben, jól nő!).

ARTEMIZININ

Bioreaktorban fed-batch tenyésztett *A. annua hairy roots* kultúrákban a tenyésztési idő során *számítógépes stimulációs modellel* elemezve az artemizinin termelést, a kísérleti adatok összehasonlítása segítette a hatóanyagtartalom fokozását. Elicitorok alkalmazásával tovább fokozódott a malária ellenes hatóanyag bioszintézise a géntranszformált kultúrákban. Cerebricid elicitor (kombinálva nátrium nitroprussziddal) jelentősen növelte az *A. annua hairy root* artemizinin tartalmát és produkcióját.

Pharming for Pharmaceuticals / „Molecular farming” Kloroplasztisz-transzformált GM növények

- A kloroplasztisz transzformációnak a jövőben óriási jelentősége lesz a bioreaktor transzgénikus növények előállításában.
- Az első gyógyászati célra használható fehérjét (emberi növekedési hormont) termelő GM dohányt 1986-ban állították elő.
- Napjainkra több ezer tudományos közlemény jelent meg több mint 100 gyógyításban használható molekula előállításáról (hormonok, immunoglobulin, interferon, interleukin, vírus és baktérium elleni antigének).
- A kloroplasztisz transzformált növényben termelt fehérjék közül sokat klinikai vizsgálatokban is ellenőriztek, s az eredmények nagyon biztatóak.

Plant molecular farming (PMF) / Plant-made pharmaceutical (PMP)

Gyógyszergyártás területén egyre nagyobb teret hódít

Jelenleg három gyógyszerfehérje engedélyezett piaci gyártásra, melyeket növényi biotechnológiával állítanak elő

- Transzgénikus dohányból előállított fogszuvasodás elleni antitest (CaroRx™), melynek gyártója a Planet Biotechnology.
- Szintén transzgénikus dohányból előállított newcastle vírus alegység vakcina, gyártója a DowAgro.
- Transzgénikus répából előállított humán- β -glükocerebrozidáz enzim rekombináns formája a Gaucher-kór kezelésére használt taligluceráz alfa (ELELYSO™), amelynek gyártója a Protalix már fejleszti az orálisan alkalmazható formáját is (Kwon and

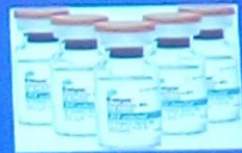

Glükocerebrozidáz enzim előállítása sárgarépa sejtuszpenzióval
(egy örökletes anyagcserezavar, a Gaucher-betegség gyógyítására)

Fermentációs rendszer, ahol
sárgarépa GM
sejtuszpenziókat
tenyésztnek
plasztikzacskókban
(Protalix Biopharmaceuticals)

Az ebben a betegségben szenvedők máj- és csontproblémáik kezelésére
kéthetente kapnak injekciót, amelynek éves költsége 200 000 USD.
A növényben előállított enzim nemcsak olcsóbb, hanem hosszabb ideig
aktív a véráramban, így ritkábban van szükség az injekciózásra

A mesterséges mag

A fermentorok alkalmazásának egy új felhasználási
területe, a XXI. században forradalmasítja a
gyógynövény szaporítást és termesztést.

A mesterséges mag, pontosabban a fermentorokban
folyamatosan, milliárd számra előállítható
szomatikus embriókkal végzett vetés és palántázás
már gyakorlati alkalmazást nyert.

Az utóbbi évek eredményei alapján joggal
feltételezzük, hogy a XXI. században már számos
faj szaporítóanyagát klónozással, automatizált
fermentor rendszerekben fogják előállítani.

A zárt fermentor rendszerek miatt lehetővé válhat:

- a teljes termés hasznosítása (nincs vetőgumó, vetőmag előállítás);
- a genetikai manipulációval előállított GM növények gyors felszaporítása;
- az előállítás helyének és idejének független az évszakoktól, az égtől és az adott faj termesztési területétől.

Gazdasági jelentőségét bizonyítja:

10 l-es fermentorban 1 hónap alatt 1 milliárd embrió állítható elő (1 ml = 100 000 sejt)

Az embriómennyiség megfelel:

150-200 ha búzavetőmagnak, vagy
25000 ha burgonya vetőgumónak.

A fenti adatok is alátámasztják, hogy a mesterséges mag alkalmazása a XXI. szd. egyik legjelentősebb, várhatóan egyik legnagyobb gazdasági jelentőségű növényi biotechnológiai eljárás lesz.